DE VOCIS ΣΚΗΝΗ QUANTUM AD THEATRUM GRAECUM PERTINET SIGNIFICATIONE ET USU

DISSERTATIO INAUGURALIS

QUAM CONSENSU ET AUCTORITATE AMPLISSIMI
PHILOSOPHORUM IN ACADEMIA PHILIPPINA MARPURGENSI
ORDINIS AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES RITE
CAPESSENDOS

SCRIPSIT

OTTO SCHERLING
GOTHANUS
SAXO-COBURGIENSIS

MARPURGI CATTORUM
MCMVI

Dissertatio ab amplissimo philosophorum ordine referente Theodoro Birt adprobata die XI. mensis Iulii a. MCMVI.

Typis expressit Engelhard-Reyher typographus aulicus Gothae.

THEODORO BIRT

S.

In scaenicis antiquitatibus tractandis, postquam multorum theatrorum Graecorum reliquiae detectae sunt, e quibus apparere videtur alia ratione fabulas Graecas actas esse atque antea omnes viri docti putaverunt, denuo in eas voces, quae in singulis theatri partibus a veteribus scriptoribus dicuntur, inquirendum atque examinandum est, num vocum significationes quadrent ad reliquias et ad conclusiones ex illis a viris doctis factas. Omnium autem artis vocabulorum, quae ad theatrum pertinent, usitatissimum atque summi momenti est σκηνή, de qua adhuc egerunt hi viri docti:

F. Wieseler: Ersch-Gruber, Encyclopädie LXXXIII (1870), p. 207 sqq.
A. Müller: Bühnenaltertümer 1886, p. 50 sqq.
E. Reisch: Zeitschrift für die österreich. Gymnas. XXXVIII (1887), p. 275 sqq.
W. Christ: Jahrbücher f. klass. Philol. CIL (1894), p. 38 sqq.
E. Reisch: Dörpfeld-Reisch, Das griech. Theater 1896, p. 283 sqq.
A. Müller: Philol. Suppl. VII (1899), p. 3 sqq.
R. C. Flickinger: The Decennial Publications VI, Chicago 1902, p. 13 sqq.
— — Plutarch as a source of information on the Greek Theater 1904, p. 38 sqq.

Neque tamen quisquam adhuc de vocis significatione disseruit ita, ut satis diversarum aetatum haberet rationem. Cumque hoc solo modo aliquid in quaestione scaenica proficere possimus, denuo in vocis vim et usum inquirere mihi proposui.

Qua in dissertatione proficiscentibus nobis ab antiquissimis temporibus hoc magnum affert incommodum, quod quae tunc fuerit theatri forma dubium est. Quam ob rem a posterioribus proficiscar temporibus, scilicet eis, quibus quae theatri forma et usus ratio fuerit constat; deinde perveniam ad priora tempora.

Sed priusquam in ipsos eos locos inquiro, qui in litteris Graecorum ad theatrum spectant, statuendum est, quid significet σκηνή eis locis, ubi non de theatro agitur.

I. De voce σκηνή, ubi non agitur de re scaenica.

Plurimi per totam inde ab Aeschyli temporibus Graecitatem inveniuntur loci, ubi *σκηνή* significat tentorium militare (*σκηνὴ στρατιωτική*). Cuius usus exempla afferre non est necessarium. Certe memorabile Homero ignotam vocem esse.

Deinde *σκηνή* dicitur in tabernaculis exstructis ad homines diebus festis excipiendos, veluti Ar. Pac. 880: *εἰς Ἴσθμια σκηνὴν ἐμαυτοῦ τῷ πέει καταλαμβάνω*, cf. schol. 879: *ἐπεὶ δ' ἐν Ἰσθμῷ διὰ τὴν τοῦ τόπου στενοχωρίαν οὐκ ἔστι ξενίας ἐπιτυχεῖν εὐχερῶς, ἔθος τῇ πανηγύρει τῶν Ἰσθμίων πρόπαλαι καταλαμβάνειν τὰς σκηνὰς τοῖς πανηγυρίζειν βουλομένοις.* Huc pertinet Ar. Thesmoph. 658: (*χρὴ*) ... *περιθρέξαι τὴν πύκνα πᾶσαν καὶ τὰς σκηνὰς καὶ τὰς διόδους διαθρῆσαι* [1]), fortasse etiam Aristophanis comoedia, quae inscribebatur *σκηνὰς καταλαμβάνουσαι*. E paucis eius quae exstant fragmentis concludi non potest, quae in fabula agantur, nisi e fr. 472 K.: *λήκυθον τὴν ἑπτακότυλον, τὴν χυτρεᾶν, τὴν ἀγκύλην, ἣν ἐφερόμην, ἵν' ἔχοιμι συνθεάτριαν.*

Necesse non est vocem *συνθεάτριαν* ad res scaenicas referri, sed certe ad *θέαν* quandam iit mulier, quae hos versus pronuntiat. Recte mea sententia Kockius verba *σκηνὰς καταλαμβάνουσαι* interpretatur, qui scholium illud Pac. 879 affert, ubi consuetudinis, quae est *πρόπαλαι καταλαμβάνειν τὰς σκηνάς*, haec dicitur causa: *ἐπεὶ οὐκ ἔστι ξενίας ἐπιτυχεῖν εὐχερῶς. σκηναί* igitur sunt tabernacula, quae ad habitandum exstruuntur; cf. Henioch. fr. 5 K., ubi exstant verba *σκηνὴν θεωρικήν* (v. p. 37).

Inferioris aetatis, i. e. *τῆς κοινῆς*, is usus esse videtur, ut etiam de domo sive domicilio („Wohnung") *σκηνή* dicatur, veluti Polyb. XXXI, 22, 2: *παραγενόμενος ἐπὶ σκηνήν;* convivio relicto domum sive in hospitium Demetrius se contulit. Ibid. XII, 8, 4, ubi Polybius reprehendit Timaeum, qui dicat Aristotelem de Locris fallaciter egisse et quidem *λέγειν αὐτὸν* (*Ἀριστοτέλη*) *οὕτως ἀξιοπίστως ὥστε δοκεῖν ἕνα τῶν ἐστρατηγηκότων ὑπάρχειν, .. ἀλλ' οὐ σοφιστὴν ὀψιμαθῆ .... πρὸς δὲ τούτοις εἰς πᾶσαν αὐλὴν καὶ σκηνὴν ἐμπεπηδηκότα.* Timaeus igitur Aristotelem turpissimum hominem esse dixit; in verbis illis *εἰς πᾶσαν αὐλὴν καὶ σκηνὴν ἐμπεπηδηκότα*

---

1) Flickinger (Plutarch etc. p. 39) has scaenas esse theatri domos ludicras atque vocem *δίοδοι* idem significare quod *πάροδοι* putat. At primum sic pluralis numerus intellegi non potest. Deinde nullum exstat exemplum vocis *δίοδοι* significantis parodos, nam Eccles. 693 *δίοδοι* intellegendae sunt angustiae, quae sunt inter tres domos ludicra domo significatas. Non est dubium quin in ipso Thesmoph. loco scaenae sint mulierum tentoria ad dies festos agendos in pnyce quae vocatur exstructa, cuius in fastigio thesmophorium situm est. *δίοδοι* sunt angustiae inter singula tentoria.

Valesium recte intellexisse puto parasitum, qui in omnes aulas et domicilia invadit. Photius p. 474, 11 B.: *ὁ δὲ θεῖος Ἀλέξανδρος ὁσιοπρεπῶς καὶ ἁγίως . . . ἀντὶ τῆς ἐπιγείου τὰς οὐρανίας σκηνὰς ἐκληρώσατο*: caeleste domicilium nactus est. Eusthatius ad Il. p. 1, 10: *οὐδεὶς (σοφός) . . . παρῆλθε τὴν Ὁμηρικὴν σκηνὴν ἀξεναγώγητος, ἀλλὰ πάντες παρ' αὐτῷ κατέλυσαν*: nemo sapientium Homeri domum praeteriit, sed omnes apud eum devertebantur; quod idem valet atque: omnes Homeri carmina cognoverunt.

Scaenam in nave positam commemorat Pollux I, 89: *ἐκεῖ που (ἐν τῇ πρύμνῃ) καὶ σκηνὴ ὀνομάζεται τὸ πηγνύμενον στρατηγῷ ἢ τριηράρχῳ*. In nave etiam ea scaena est, quae commemoratur Chariton. 8, 5 (Erotici scriptores p. 498, 2): *ἡ δὲ Στάτειρα προελθοῦσα τῆς σκηνῆς ἔδειξεν ἑαυτήν*.

Compluribus locis legimus scaenam ad currus exornationem adhibitam. Xen. Cyrup. VI, 4, 11: *οἱ εὐνοῦχοι καὶ αἱ θεράπαιναι λαβοῦσαι ἀπῆγον αὐτὴν εἰς τὴν ἁρμάμαξαν καὶ κατακλίναντες κατεκάλυψαν τῇ σκηνῇ*. Quem ad locum spectat Pollux X, 52, qui pro *τῇ σκηνῇ* habet *τὴν σκηνήν* atque interpretatur *ἐστεγασμένον μέρος τῆς ἁμάξης*. Pollucis lectio commendatur Charitonis loco 5, 2 (l. c. p. 464, 21): *τὴν δὲ Καλλιῤῥόην εἴασεν ἐπὶ τῆς ἁρμαμάξης καὶ συνεκάλυψε τὴν σκηνὴν κτλ.* et Plut. Them. 26: *ἐν δὲ ταῖς ὁδοιπορίαις ὑπὸ σκηνὰς κύκλῳ περιπεφραγμένας ἐπὶ τῶν ἁρμαμαξῶν ὀχεῖσθαι*. Scaena igitur pars est currus tecto ornata, quae undique circumcludi potest velis, quasi domus parvula, cf. Diodor. 20, 25, 2 et 4, ubi currus scaena commemoratur, quae in oraculo ibidem § 2 allato nominatur *ἡ φερομένη οἰκία*. Athen. V p. 201 a: *αὗται (αἱ ἀπῆναι) δ' εἶχον σκηνὰς βαρβαρικάς, ἐφ' ὧν ἐκάθηντο γυναῖκες Ἰνδαί*, ubi cum Meinekio legendum esse *ὑφ'* pro *ἐφ'* verisimile est [1]. Persarum igitur eiusmodi est currus (*ἁρμάμαξα*), qualem Aeschylus Pers. 1001 dicit *σκηνὰς τροχηλάτους*, quibus Xerxes in scaenam prodit.

Umbraculum significari videtur voce *σκηνή* Harpocrat. p. 167, 24 B.: *σκηνὴν δὲ ἣν ἔχουσιν, οὐδέ γε ταύτην λαβόντες ἀναφέρουσι. Δημοσθένης ἐν τῷ πρὸς Σπουδίαν* (XLI, 11). *ἔοικε δὲ σκεῦός τι εἶναι, ὅπερ οἱ μὲν κόσμον τινὰ γυναικεῖον εἶναί φασιν, οἱ δὲ σκιάδειον*.

Omnibus quas adhuc invenimus significationibus communem aliquam inesse vim necesse est; quae certe est eius aedificii notio, quod sine lapideo fundamento sive ex ligno sive ex pellibus struitur sive componitur et cito apparatur, cito etiam tolli potest. Parvum id sit an magnum non refert, nam etiam curriculis et

---

1) Praepositiones *ἐπί* et *ὑπό* saepe a librariis confunduntur, cuius rei exempla collegit G. H. Schaefer: Meletem. crit. in Dionys. Hal. art. rhet. p. 104 sqq.

navibus accommodabatur; plerumque autem tectum fuit nimirum; id enim res ferebat. Itaque optime dicitur ὑπὸ σκηνῇ: in tentorio, veluti Herodian. VIII, 5, 9: μένοντες δὲ ὑπὸ σκηναῖς αὐτοσχεδίοις, οἱ δὲ πλεῖστοι ὑπὸ γυμνῷ τῷ ἀέρι κτλ. Huc pertinent etiam ei loci Xenophontei, ubi translate dicta est σκηνή pro συμπόσιον: Cyrup. II, 3, 22: τὴν δ' ἐμὴν ... τάξιν οὐ καλεῖς εἰς τὴν σκηνήν; ibid. 24: τότε μὲν δὴ οὕτω τὸ τέλος τῆς σκηνῆς ἐποιήσαντο; III, 2, 31: διαλύσαντες τὴν σκηνὴν ἀνεπαύοντο; II, 3, 1: τὴν σκηνὴν εἰς κοίτην διέλυον; VIII, 4, 27: καὶ τότε μὲν δὴ οὕτω ἔληξεν ἡ σκηνή. Ipsius igitur loci nomen dictum est pro ea re quae in loco fit, sicut contra συμπόσιον pro eo loco, ubi convivium habetur, apud Athenaeum p. 205 f (v. infra).

Permultum sane inquirere interest, qua fuerint scaenae forma. Quam, quod ad currus scaenam et umbraculum attinet, facile animo effingere possumus; quod ad reliquas scaenas, complura eius membra invenimus Xen. Cyrup. V, 5, 2: τὴν σκηνὴν κατασκευάσαι ὡς βέλτιστα τῇ τε ἄλλῃ κατασκευῇ καὶ τὼ γυναῖκε εἰσαγαγεῖν εἰς τὸν γυναικῶνα τῆς σκηνῆς, καὶ σὺν αὐταῖς τὰς μουσουργούς. Scaenae valde diversa et interdum immensa sunt magnitudine atque similes esse possunt domuum magnificentissimarum, cuius rei exempla affert Reischius (Das gr. Theat. p. 283). Quomodo simplex σκηνή exstructa sit, concludere licet ex Athen. V, p. 205 f, ubi σκηνῆς τάξις describitur: ἐπιτερπὲς δ' ἱκανῶς καὶ ἄλλο συμπόσιον ἦν ἐπὶ τῇ τοῦ μεγίστου οἴκου στέγῃ κείμενον, σκηνῆς ἔχον τάξιν· ᾧ στέγη μὲν οὐκ ἐπῆν, διατόναια δὲ τοξοειδῆ διὰ ποσοῦ τινος ἐνετέτατο διαστήματος, ἐφ' ὧν αὐλαῖαι κατὰ τὸν ἀνάπλουν ἁλουργεῖς ἐνεπετάννυντο. Scaena non firmum habebat tectum, sed, cum in usu erat, aulaeis tegebatur extensis in arcibus.

Fortasse, ut cognoscamus, quale antiquissimis temporibus fuerit tentorium militare, conferre licet Hom. Ω 448—453, ubi Achillis tentorium [1]) describitur: casa alta exstructa e pineis trabibus, tecta cannulis, magna aula circumdata [2]); qualem nos dicimus „Blockhaus". In complura membra tentorium divisum esse neque ex hoc loco neque ex I 663 apparet.

---

1) Tentorii nomen apud Homerum in usu est κλισία, quod idem significare quod inde ab Aeschyli temporibus σκηνήν apparet. Tragici enim poetae cum ad Homeri argumenta spectant, pro κλισία utuntur verbo σκηνή, atque ad Soph. Ai. 1407, ubi vox κλισία exstat, scholiasta κλισίαν interpretatur σκηνήν.

2) Ab interiore tentorii parte (v. 675) secernitur ὑπαίθουσα (πρόδομος) v. 644. 650. 673. Sed eos versus, ubi ὑπαίθουσα et πρόδομος commemorantur, ad tentorii formam intellegendam nihil valere ut repetitos ex aliis locis Homericis, ubi eidem versus exstant atque similis quidem sententiarum conexus est neque tamen de tentorio, sed de domo agitur, verisimillimum reddidit F. Noack: Homer. Paläste p. 41 sq.

Unum adhuc omisimus scaenae genus. Tabernacula enim nundinaria in foro exstructa commemorantur Demosth. XVIII, 169: *τοὺς ἐκ τῶν σκηνῶν τῶν κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐξεῖργον, καὶ τὰ γέῤῥα ἐνεπίμπρασαν.* Theocrit. XV, 16: *ἀπφῦς ... νίτρον καὶ φῦκος ἀπὸ σκανᾶς ἀγοράσδων ἦνθε φέρων ἅλας ἄμμιν.*

Quae tabernacula alia fuisse forma consentaneum est. Uno enim a latere, scilicet aperto, ad proponenda venalia necessario mensula sive suggestus et quasi pulpitum adfuit, quale cognoscimus in Pompeiana tabula picta in pariete, quae expressa est in Abhandlungen d. sächs. Gesellsch. d. Wissensch. XII tab. 3, 2. Qui fieri potuit, ut *σκηνή* nundinaria vocaretur *σκηνή*? Quid ei commune est cum reliquis, quas supra cognovimus, scaenis? Certe non pulpitum erat illud commune, quod in sola nundinaria est; itaque etiam in voce *σκηνή* nundinariam significante scaenam tecti vis necessario inest. Quod panarius ille in tabula significatus in retecto loco panes vendit, ex Italicis condicionibus explicatur. In Italiae enim urbibus maxima e parte mercatura facta est in porticibus circa forum collocatis, ita ut panario tabernaculo tecto opus non sit. Antiquioribus temporibus nundinaria tabernacula sub divo exstructa ideoque item ac nostra aetate tecta fuisse sumendum est. Pulpitum tabernaculi nundinarii proprium; neque enim ad symposia neque ad tentoria militaria id aptum fuit.

Restat, ut dicam de Thucyd. II, 34: *τὰ μὲν ὀστᾶ προτίθενται τῶν ἀπογενομένων πρότριτα σκηνὴν ποιήσαντες, καὶ ἐπιφέρει τῷ αὑτοῦ ἕκαστος, ἤν τι βούληται.* Classenius ad vocem *σκηνήν* adnotat: „ein Gerüste, eine Tribüne, doch wohl auf der Agora", perductus fortasse verbo *προτίθενται,* quod significat: proponere in omnium conspectu („zur Schau ausstellen"), ita ut mortuorum ossa proposita sint in pulpito sicut venalia in pulpito illo, quod pars est nundinarii tabernaculi; cf. Luc. Nigrin. 25: *τὴν ἀρετὴν ὤνιον ὥσπερ ἐξ ἀγορᾶς προτιθέντων;* Her. III, 148. Cogitavit Classenius de eo, quod dicebant *ἐπὶ σκηνῆς,* quod interpretabatur sine dubio „auf der Bühne". De quo infra nobis disputandum erit. Ceterum notio palam atque ante omnium oculos proponendi in ipso *προτίθενται* inest; quod verbum proprie in proponendo mortuo dicitur; cf. Eur. Alc. 664. Plat. Phaed. 115 e. Dio Cass. LVIII, 2, 1. Her. V, 8. In suggestu aliquo proponi mortuum consentaneum est atque elucet e Luc. de luctu 12: *οἱ μὲν* (scil. *οἱ ζῶντες,* h. e. lugentes) *γὰρ χαμαὶ κυλινδοῦνται πολλάκις καὶ τὰς κεφαλὰς ἀράττουσι πρὸς τὸ ἔδαφος, ὁ δὲ* (scil. *ὁ νεκρός*) *εὐσχήμων καὶ καλὸς καὶ καθ' ὑπερβολὴν ἐστεφανωμένος ὑψηλὸς πρόκειται καὶ μετέωρος ὥσπερ ἐς πομπὴν κεκοσμημένος.* Hoc loco expressis verbis in edito loco mortuum *προκεῖσθαι* dicit Lucianus, ut hunc opponat illis qui *χαμαὶ κυλινδοῦνται.* Neque tamen reliquis locis suggestum significatum invenimus neque commemorari necesse est. In ipsa

domo [1]) mortuum proponi legimus Demosth. XLIII, 62, ubi lex traditur: τὸν ἀποθανόντα προτίθεσθαι ἔνδον, ὅπως ἂν βούληται. Lys. XII, 18: τριῶν ἡμῖν οἰκιῶν οὐσῶν ⟨ἐξ⟩ οὐδεμιᾶς εἴασαν ἐξενεχθῆναι, ἀλλὰ κλεισίον μισθωσάμενοι προὔθεντο αὐτόν. Quamquam concedendum est aliam esse rem si mortuus a propinquis domi proponitur, aliam si milites pro patria mortui magistratuum cura proponuntur, tamen diversas rationes initas esse cur putemus non est. Praeterea mortuorum ossa, cum per tres dies proponerentur et quidem hieme, non sub divo proposita sed ab imbribus tuta facta esse crediderim, ita ut in tecto loco collocarentur. Cui tamen argumento haud ita multum tribuendum esse concedo. De tabernaculo autem, quale erat nundinarium, in Thucydidis loco vix cogitandum est; si esset, pluralis numerus exspectandus erat, cum illis item ac nostris temporibus tabernacula eius generis parva fuisse sumere liceat. Mea sententia σκηνή hoc loco significat locum tectum, tabernaculum temporarium, fortasse non undique circumclusum; quod simplicissima ratione parari poterat ita ut mali erigerentur, in quibus tectum collocaretur; talem structuram nominatam esse voce σκηνή apparet ex Athen. p. 205 f (v. p. 8). In hoc autem tabernaculo sane etiam suggestus adfuerit necesse est, quem et res postulabat et indicat Luciani locus.

Quaecumque igitur scaenae forma, quicumque est usus, inest in hac voce vis tecti („Unterkommen"). Ad quam optime quadrat ipsa vocis origo, quae est ab eadem radice ac nominis σκιά, cf. G. Curtius: Grundzüge der griech. Etym.⁵ p. 168. Atque aptissime pro meridionali Graeciae caelo is locus, qui ad morandum idoneus sit, vocatur σκηνή, h. e. locus opacus, tutus a solis caloribus.

II. De re ipsa scaenica.

Nunc ad eos locos venio, ubi vox σκηνή invenitur spectans ad rem scaenicam. Quos in tres partes divido, quarum prima est eorum, qui scripti sunt, cum id theatri genus in usu erat, cuius de forma et usus ratione constat, i. e. quod Dörpfeldius dicit „griechisch-römisch", h. e. qui scripti sunt inde a primo fere a. Chr. n. saeculo.

Hoc loco monendum est interdum posteriorum temporum auctores enarrare res, quae prioribus temporibus acciderunt; quae si ita sunt, exsistit quaestio, utrum e verbis auctoris de antiquiore theatri forma quicquam concludere liceat necne. Fortasse fieri potest, ut genere scribendi examinando atque quomodo fon-

1) Locutio ἐκφέρειν inde explicanda esse videtur, quod ante sepulturam in domo servabantur atque proponebantur mortui.

tibus e quibus hausit usus sit inquirendo iudicare possimus alterum scriptorem ea, quae de prioris aetatis rebus tradit, suae ipsius aetatis ratione habita mutare solere, alterum non solere. Sed semper respiciendum est cum in multis tum in theatralibus rebus enarrandis ipsorum auctorum interesse, quae narrant perspicue narrare eo, quod priorum temporum res ad suorum temporum condiciones referunt; nam certe permultis Romanorum aetatis hominibus (fortasse ipsis scriptoribus), qua fuisset forma atque structura theatrum antiquum Graecorum, ignotum erat. Itaque omnino satis audacter agimus, si eiusmodi loci verba ad antiquiorem theatri formam referimus.

In altera parte enumerandi erunt ei loci, qui inde a tertio fere usque ad primum a. Chr. n. saeculum conscripti sunt, h. e. cum „hellenisticum“ theatri genus in usu erat. Hoc quoque qua fuerit forma constat, neque tamen qua ratione in eo fabulae actae sint, consentiunt viri docti. Plurimi huius partis loci erunt antiquorum scholiorum ad Aeschyli, Sophoclis, Euripidis, Aristophanis fabulas conscriptorum, quae, quamquam nonnulla fortasse Romanae aetati tribuenda sunt, maxima e parte hellenistica aetate orta esse sumere licet.

In tertia denique parte de quinti atque quarti saeculi locis agendum erit, eorum scilicet temporum, quibus qua fuerit forma ac structura theatrum nescimus.

A. De recentioris theatri scaena.

Recentius Graecorum theatrum, quod a Vitruvio describi demonstravit Dörpfeldius (Mitteil. d. archaeolog. Instituts z. Athen XXII [1897] p. 439 sqq.; XXIII [1898] p. 326 sqq.), excepto Romano unum est, in quo pulpitum fuisse nemo negat atque ab ipso Vitruvio confirmatur V, 7, 3: *ampliorem habent orchestram Graeci et scaenam recessiorem minoreque latitudine pulpitum, quod λογεῖον appellant, ideo quod eo tragici et comici actores in scaena peragunt, reliqui autem artifices suas per orchestram praestant actiones.* Fabularum igitur actores in pulpito, reliqui omnes artifices in orchestra agebant. Notandum est in plerisque huius generis theatris spectaculorum gradus non ad ipsam orchestram, sed eo tantum descendere, ut infimus gradus non plus quinque pedibus sub logei altitudine situs sit.

Eisdem autem temporibus, quibus Graecum recentius, etiam Romanum theatrum in usu erat; Romae Vitruvi temporibus duo genera erant, nam quod Pompeius aedificavit theatrum, Graecum erat (cf. Plut. Pomp. 42). Quam ob rem saepius difficile erit diiudicatu utro de genere auctores quos citabimus cogitaverint. A Vitruvio opponuntur inter se duo illa genera, quae ea re maxime inter se

erant dissimilia, quod in Romano theatro pulpitum aliquanto erat humilius atque latius quam in Graeco et in orchestra senatorum sedes collacabantur, non artifices prodibant. In eo autem consentiunt duo genera, quod utrique pulpitum est.

Iam ad ipsos locos venimus, ubi vox *σκηνή* occurrit.

Ac primum quidem *σκηνή* significat domum ludicram sive quam Vitruvius dicit scaenam (V, 6, 2. 6. 10. 11; 7, 2. 3), scilicet domum post pulpitum sitam („Spielhaus"), sive Vitruvianam scaenam cum pulpito coniunctam („das ganze Bühnengebäude"). Plut. Dem. 34: *ὅπλοις . . . συνέφραξε τὴν σκηνὴν καὶ δορυφόροις τὸ λογεῖον περιέλαβεν.* Et domum ludicram et ipsum pulpitum armatis Demetrius circumdedit. Hoc loco utrum *σκηνή* angustius an latius valeat, difficile est diiudicatu neque multum interest. Id. Arat. 23: *ἀπὸ τῆς σκηνῆς εἰς μέσον προῆλθε.* Ad orationem habendam in theatro, cui est pulpitum, ipsum pulpitum aptissimus est locus, ita ut in *λογεῖον* („Sprechplatz") prodeat, qui locuturus est. Aratum igitur a domo prodisse in logeum Plutarchus dicit. Accedunt duo loci, ubi *ὑπὸ σκηνήν* legitur: Id. Phoc. 5: *καὶ μέντοι καὶ αὐτόν ποτε Φωκίωνά φασιν πληρουμένου τοῦ θεάτρου περιπατεῖν ὑπὸ σκηνὴν αὐτὸν ὄντα πρὸς ἑαυτῷ τὴν διάνοιαν.* Athen. XIII p. 591a: *καὶ ἐν τῇ τοῦ Ἔρωτος βάσει τῇ ὑπὸ τὴν σκηνὴν τοῦ θεάτρου ἐπέγραψε* (scil. *Πραξιτέλης*). His locis significari eam Bacchici sacri partem verisimile est, quae post domum ludicram est et quidem porticum illam post ipsam domum sitam in theatro Atheniensi inde a Lycurgi temporibus, quam Praxitele vivo exstructam esse verisimile est. Praepositionis *ὑπό* significantis „hinter" Flickinger (Plutarch etc. p. 49) nonnulla ex Herodoto affert exempla: I 12. VII 61. IX 96, e quibus apparet praepositionem significare: abditum, occultum, tutum aliqua re; occultum aliquid esse potest sub re aut post rem, quod utrumque Graeco sermone dicitur *ὑπό*. Sic VII 61: (*Πέρσαι εἶχον*) *ἀντὶ . . . ἀσπίδων γέῤῥα· ὑπὸ δὲ φαρετρεῶνες ἐκρέμαντο* et „darunter" et „dahinter" intellegi potest. IX 96: *ἐς δὲ τὴν ἤπειρον ἀπέπλουν, ὅκως ἔωσι ὑπὸ τὸν πεζὸν στρατόν;* cf. VIII 92: *φεύγοντες ἀπίκοντο ἐς Φάληρον ὑπὸ τὸν πεζὸν στρατόν;* his locis localis vis praepositionis est „hinter", qua idem sensus efficitur ac Steini explicatione „unter d. Schutz des .... Heeres". I 12: *καί μιν ἐκείνη ἐγχειρίδιον δοῦσα κατακρύπτει ὑπὸ τὴν αὐτὴν θύρην,* ubi apparet sensum esse: post portam. Itaque *ὑπὸ σκηνήν* intellegimus: post domum. Vis domus statuenda esse videtur etiam Dio. Cass. XLIII, 22, 3: *θέατρόν τι κυνηγετικόν . . . ὃ καὶ ἀμφιθέατρον ἐκ τοῦ πέριξ πανταχόθεν ἕδρας ἄνευ σκηνῆς ἔχειν προσεῤῥέθη,* ubi de universo aedificio, scil. domo coniuncta cum pulpito cogitaverim. Synes. Aeg. de provid. III 8 p. 128 c, p. 172 Krab.: *ἡμεῖς οὖν τὸ ἐνθένδε συλλογισώμεθα, ποῖος · ἂν*

ὁ τεταγμένος γένοιτο θεατής· ἢ σαφές τι δεῖ καὶ προὖπτον εἰπεῖν, ὡς ἐκεῖνος, ὅστις ἐν τῇ χώρᾳ περιμένει τὰ δεικνύμενα καθ' ἕκαστον ἐν τάξει προκύπτοντα τοῦ παραπετάσματος· εἰ δέ τις εἰς τὴν σκηνὴν εἰσβιάζοιτο καὶ τὸ λεγόμενον εἰς τοῦτο κυνοφθαλμίζοιτο διὰ τοῦ προσκηνίου, τὴν παρασκευὴν ἀθρόαν ἅπασαν ἀξιῶν ἐποπτεῦσαι, ἐπὶ τοῦτον Ἑλλανοδίκαι τοὺς μαστιγοφόρους ὁπλίζουσι καὶ λαθὼν οὐδὲν σαφὲς εἰδείη, μόλις γε ἰδὼν καὶ συγκεχυμένα καὶ ἀδιάκριτα. Hoc loco προσκήνιον idem esse quod παραπέτασμα, i. e. aulaeum, putat Müller (Phil. S. VII p. 40 sq.). Sed primum recte monuit Reischius l. c. pp. 291, 294 veri esse dissimillimum προσκήνιον significare aulaeum; deinde unicum hoc esset eius vocis προσκήνιον notionis exemplum. Ac ne παραπέπασμα quidem, quamquam per se optime in aulaeo dicitur (cf. Hesych. s. v. αὐλαία· τὸ τῆς σκηνῆς παραπέτασμα), hoc loco aulaeum esse puto, quo tota scaena occultetur, propter verba προκύπτειν τοῦ παραπετάσματος. Sed, quoniam παραπετάσματα ornationi quoque usui fuerint (cf. Poll. IV, 125, v. p. 28), nomen significare videtur ipsam ornationem, ita ut idem fere sit quod προσκήνιον, cf. Suid. s. v. προσκήνιον· τὸ πρὸ τῆς σκηνῆς παραπέτασμα. Sic hic efficitur sententiarum conexus: Visendi ille cupidus cum spectaculum exspectare nolit, in ipsam domum oculos iniecturus, ut videat totum apparatum scaenicum (cf. Plut. Arat. 15, v. p. 14), usque ad proscaenium accedit atque ubicumque potest per hoc videt. Iam, quod voluit, spectat, sed perturbatum atque confusum. Sicut apud nos „hinter die Coulissen blicken" locutio est usitatissima (τὸ λεγόμενον), sic Graeco sermone κυνοφθαλμίζεσθαι διὰ τοῦ προσκηνίου. Verba εἰς τοῦτο coniungenda sunt cum λεγόμενον, ita ut τοῦτο spectet ad εἰσβιάζεσθαι.

Deinde non tota scaena Vitruviana significatur, sed **frons eius** („Vorderwand"), quam scaenae frontem Vitruvius dicit. Plut. Galba 1: ἡ δὲ τῶν Καισάρων ἑστία, τὸ Παλάτιον, ἐν ἐλάσσονι χρόνῳ τέσσαρας αὐτοκράτορας ὑπεδέξατο, τὸν μὲν εἰσαγόντων ὥσπερ διὰ σκηνῆς, τὸν δ' ἐξαγόντων, ubi propter verba εἰσάγειν et ἐξάγειν atque praepositionem διά vocabulum σκηνή non aliter interpretari possumus quam scaenae frontem. Dicit Plutarchus subito alteri imperatori successisse alterum: vix alter exierat, cum alter iam intravit. Aristid. II p. 535 D.: καὶ σὺ τὴν σκηνὴν θαυμάζων τὰ παρασκήνια ᾐτιάσω καὶ τοὺς λόγους ἀφεὶς ἐτήρεις τὰ παραφθέγματα. Opponuntur inter se σκηνήν — παρασκήνια et λόγοι — παραφθέγματα. Quid dicat Aristides, apertum est. Res maiores, quas ipse admiraris, silentio praeteris, minores specularis, ut habeas quod vituperes. Σκηνή igitur scaenae frons est, quae quam splendidissime ornatur, ut quae maximi momenti atque in omnium conspectu pars sit; παρασκήνια illae a scaenae lateribus partes sunt, quae si modo habebant ornationem, certe non tanta ornatae

erant diligentia quanta scaenae frons. Dio Cass. LXIII, 6, 1: *καὶ τὸ θέατρον, οὐχ ὅτι ἡ σκηνὴ ἀλλὰ καὶ ἡ περιφέρεια αὐτοῦ πᾶσα ἔνδοθεν ἐκεχρύσωτο καὶ τἆλλα ὅσα ἐσῄει χρυσῷ ἐκεκόσμητο· ἀφ' οὗ καὶ τὴν ἡμέραν αὐτὴν χρυσῆν ἐπωνόμασαν.* Scaenae frons haud ita raro magnificentissime atque etiam auro exornabatur; cf. Valer. Max. II, 4, 6: (*scaenam*) *totam argento C. Antonius, auro Petreius, ebore Q. Catulus praetexuit,* Plin. N. H. XXXVI, 114: *ima pars scaenae e marmore fuit, ... summa e tabulis inauratis.* Plut. Arat. 15: *πρότερον ... τὸν Αἰγύπτιον ἐθαύμαζε πλοῦτον ... νυνὶ δὲ ὑπὸ σκηνὴν ἑωρακὼς πάντα τὰ ἐκεῖ πράγματα τραγῳδίαν ὄντα καὶ σκηνογραφίαν ὅλως ἡμῖν προσκεχώρηκεν.* Verba *ὑπὸ σκηνήν* significare „post domum ludicram" supra vidimus. Quae tamen vis hoc loco sensum non praebet. Sed hic est sententiarum conexus: Aegyptus comparatur cum ludicra domo magnificentissime in fronte ornata, cuius divitias Aratus admiretur; cum vero post frontem cernat, cognoscit omnia, quae ibi, i. e. in interiore domus parte inveniantur, nihil esse nisi apparatus magnificos, qui tamen nullius sunt re vera pretii. Simulatae igitur sunt illae divitiae. *ὑπὸ σκηνήν* igitur hoc loco significat: post scaenae frontem, quod nos dicimus „hinter die Coulissen". Item Luc. Nero 9: *ἠκροᾶτο ὑπὸ τῇ σκηνῇ ἐπ' αὐτῷ δὴ τἀγᾶνι.* Philostr. V. Apoll. VI, 11 p. 113 K.: *τὸ ὑπὸ σκηνῆς ἀποθνῄσκειν ἐπενόησεν, ὡς μὴ ἐν φανερῷ σφάττοι.* Id. V. Soph. I, 9, 1 p. 208 K.: *εἰ γὰρ τὸν Αἰσχύλον ἐνθυμηθείημεν, ὡς πολλὰ τῇ τραγῳδίᾳ ξυνεβάλετο ἐσθῆτί τε αὐτὴν κατασκευάσας καὶ ὀκρίβαντι ὑψηλῷ καὶ ἡρώων εἴδεσιν ἀγγέλοις τε καὶ ἐξαγγέλοις καὶ οἷς ἐπὶ σκηνῆς καὶ ὑπὸ σκηνῆς χρὴ πράττειν κτλ.* Mirum est, quod Müller l. c. p. 20 de hoc loco dicit: „Wollten wir in diesem Zusammenhange *ὑπὸ σκηνῆς* mit „hinter der Vorderwand des Spielhauses" übersetzen, so würde *σκηνή,* das an erster Stelle „die Bühne" bedeutet, in verschiedenem Sinne gebraucht sein, was wegen der Zusammenstellung unzulässig ist. *ὑπὸ σκηνῆς* ist hier vielmehr eine formelhafte Wendung, wie bei uns „hinter den Coulissen". Quibus verbis nonne eundum committit errorem, quem illos committere putat, qui vertunt „hinter der Vorderwand des Spielhauses"? Nonne ipse quoque sumit diversam esse vocis notionem in duabus locutionibus? Suam si constanter perficeret sententiam, *ὑπὸ σκηνῆς* vertere deberet „unter der Bühne". Atque formula illa, quam dicit „hinter den Coulissen", re vera nil aliud est quam „hinter der Vorderwand des Spielhauses". Sed quaeritur quomodo *ἐπὶ σκηνῆς* interpretandum sit; quod infra videbimus significare „auf der Bühne". Estne re vera necessarium vocem *σκηνή* idem significare in *ὑπὸ σκηνῆς* quod in *ἐπὶ σκηνῆς*? Hoc equidem non credo. Sed utraque orationis formula fuit usu recepta: *ἐπὶ σκηνῆς* „auf der Bühne", h. e. in theatri conspectu, *ὑπὸ σκηνῆς* „hinter

den Coulissen", h. e. a theatro abditum, ita ut optime utrumque inter se opponatur. Has locutiones prioribus iam temporibus in usu fuisse infra videbimus.

Tum ornationis vis („Dekoration") statuenda est Diog. Laert. II, 125: *γράψαντος αὐτοῦ* (scil. *Μενεδήμου*) *ψήφισμά τι καθήψατό τις Ἀλεξίνειος εἰπών, ὡς οὔτε σκηνὴν οὔτε ψήφισμα προσήκει τῷ σοφῷ γράφειν.* Paus. II, 7, 5: *τὸν ἐν τῇ σκηνῇ πεποιημένον ἄνδρα ἀσπίδα ἔχοντα Ἄρατόν φασιν εἶναι τὸν Κλεινίου.* Quibus locis quid significet *σκηνή* nisi ornationem nescio. Cf. Vitruv. VII, praef. 11: *Primum Agatharchus Athenis Aeschylo docente tragoediam scaenam fecit et de ea commentarium reliquit*[1]), ubi verba „scaenam fecit" pro sententiarum conexu intellegenda sunt: ornationem pinxit. Commentarius quomodo inscriptus sit nescimus.

Ipsum spectaculum („Spiel, Aufführung") voce *σκηνή* significatur his locis. Pallad., Anth. Pal. X 72: *σκηνὴ πᾶς ὁ βίος καὶ παίγνιον,* ubi e verbo *παίγνιον* apparet vocem *σκηνή* intellegendam esse spectaculum; similiter [Democrit.] fr. 249 Mullach: *ὁ κόσμος σκηνή, ὁ βίος πάροδος· ἦλθες, εἶδες, ἀπῆλθες* vocem *σκηνή* significare spectaculum e verbo *εἶδες* apparet. Altero loco homines in theatro agere, altero spectare fingit auctor. Plut. de esu carn. p. 996 a: *τὴν δὲ μεγάλην καὶ μυστηριώδη καὶ ἄπιστον ἀνδράσι δειλοῖς, ᾗ φησιν ὁ Πλάτων, καὶ θνητὰ φρονοῦσιν ἀρχὴν τοῦ δόγματος ὀκνῶ μὲν ἔτι τῷ λόγῳ κινεῖν, ὥσπερ ναῦν ἐν χειμῶνι ναύκληρος ἢ μηχανὴν αἴρει ποιητικὸς ἀνὴρ ἐν θεάτρῳ σκηνῆς περιφερομένης.* Hoc loco Reischius verba *σκηνῆς περιφερομένης* intellegit: si ornatio mutatur; Müller cogitat de periactis; uterque profectus a verbo *περιφερομένης* hoc efficit: poeta, si ornatio mutatur, h. e. si alia fit scaena, deo qui dicitur ex machina utitur. Quod nullum praebet sensum. Tres esse enuntiati partes inter se respondentes cognovit Flickinger l. c. p. 46 sq.: (Plutarchus) *τὴν μεγάλην . . . ἀρχὴν . . . ὀκνεῖ κινεῖν — ναύκληρος ἐν χειμῶνι ὀκνεῖ κινεῖν ναῦν — ποιητὴς σκηνῆς περιφερομένης μηχανὴν αἴρει.* Verbis *ἐν χειμῶνι* igitur respondent *σκηνῆς περιφερομένης.* Vox *περιφέρεσθαι* hoc loco non proprie de motu sed translate dicta est pro iactari, perturbatum, quasi instabile esse. Cuius usus Flickinger affert exempla; in quibus quamquam non nisi de personis agitur, tamen hoc quoque loco translate dici posse puto *περιφέρεσθαι,* cum antecedat: *ναῦν ἐν χειμῶνι.* Sicut tempestate exorta navis iactatur (*περιφέρεται*), sic spectaculum iactatur et quasi fluctuat actio, cum ad id pervenerit, ut non iam via initio inita ad exitum perduci possit. Res si ita sunt, nauta navem, poeta

---

1) Quibuscum Vitruvi verbis minime pugnare ea, quae tradidit Aristoteles Poet. IV 14 p. 1449 a: *τρεῖς (ὑποκριτὰς) δὲ καὶ σκηνογραφίαν Σοφοκλῆς* saepius demonstratum est, cf. Reischium l. c. p. 201.

actionem movere moratur. Cum priora duo membra negativa sint (ὀκνεῖ κινεῖν), etiam in tertio exspectatur verbum finitum negativum: actionem movere sive persequi poeta dubitat. Pro quibus dicitur, quid tali condicione faciat poeta: ad unum, quod restat, poeta confugit, ad deum ex machina. Propter navis igitur imaginem tempestate fluctuantis Plutarchus utitur voce περιφερομένης. Quae si hac ratione intellegi non potest, quomodo totus locus interpretandus sit nescio. Spectaculum etiam his Plutarchi locis significatur: Praec. ger. p. 823 e . . . χρὴ . . . μὴ ταπεινοῦσθαι μηδ' ἐκπεπλῆχθαι τὴν ἐκ θεάτρων καὶ ὀπτανείων καὶ πολυανδρίων προσισταμένην τοῖς ὄχλοις δόξαν, ὡς ὀλίγον χρόνον ἐπιζῶσαν καὶ τοῖς μονομάχοις καὶ ταῖς σκηναῖς ὁμοῦ συνδιαλυομένην, ἔντιμον δὲ μηδὲν μηδὲ σεμνὸν ἔχουσαν. Gloria non diutius manet quam ipsa spectacula; aliter verba intellegi vix poterunt. Similiter dicitur: σκηνὴν (h. e. συμπόσιον) διαλύειν compluribus Xenophontis locis (v. p. 8). Dem. 28: τὴν δὲ διήγησιν ὥσπερ ἐκ κομικῆς σκηνῆς πάλιν εἰς τραγικὴν μετάγουσιν αἱ τύχαι. Strab. X 3, 9 p. 468: τῶν μουσικῶν εἰς ἡδυπαθείας τρεπόντων τὰς τέχνας ἐν τοῖς συμποσίοις καὶ θυμέλαις καὶ σκηναῖς καὶ ἄλλοις τοιούτοις. Hoc loco θυμέλη et σκηνή non ipsa loca, sed thymelica et scaenica spectacula intellegenda esse puto propter verba ἐν τοῖς συμποσίοις. Recte ad hanc vocis notionem refert Müller p. 24 Philostrati nonnullos locos, ubi ratio et mores hominis alicuius significantur σκηνή. Huc pertinet etiam Iulian. Or. VII p. 217 a b: ἀντὶ . . . τῆς Προδίκου σκηνοποιίας ἀμφὶ τοῖν ἀμφοῖν τούτοιν θεοῖν ἑτέραν ὁμοίαν εἰσάγειν εἰς τὸ θέατρον.

Locus ubi actionem fabulae fieri fingitur („Ort der Handlung") vocatur σκηνή Plut. de facie p. 940 f.: ὁ Σύλλας ὑπολαβών· ἐπίσχες, εἶπεν, ὦ Λαμπρία, καὶ παραβαλοῦ τὸ θυρίον τοῦ λόγου, μὴ λάθῃς τὸν μῦθον ὥσπερ εἰς γῆν ἐξοκείλας καὶ συγχέῃς τὸ δρᾶμα τοὐμὸν ἑτέραν ἔχον σκηνὴν καὶ διάθεσιν.

Multi exstant loci, ubi σκηνή significat pulpitum („Bühne"). Luc. Iupp. trag. 41: οὐδ' Εὐριπίδης ἄρα σοι δοκεῖ λέγειν τι ὑγιές, ὁπόταν αὐτοὺς ἀναβιβασάμενος τοὺς θεοὺς ἐπὶ τὴν σκηνὴν δεικνύῃ σῴζοντας μὲν τοὺς χρηστούς; id. Tox. 9: ὁπόταν ὑμῖν οἱ τραγῳδοὶ τὰς τοιαύτας φιλίας ἐπὶ τὴν σκηνὴν ἀναβιβάσαντες δεικνύωσιν, ἐπαινεῖτε; id. de Cal. 1: πλεῖστα τῶν ἐν τῇ σκηνῇ ἀναβαινόντων κακῶν εὕροι τις ἂν ὑπὸ τῆς ἀγνοίας κεχορηγημένα. Lucianus, quoniam eius temporibus fabulas actas esse in pulpito sive Graeci sive Romani theatri constat, cum scribit ἐπὶ τὴν σκηνὴν ἀναβιβάζειν (in scaenam producere aliquem aut inducere aliquid) et ἐν τῇ σκηνῇ ἀναβαίνειν (in scaena accidere), certe σκηνήν dicit pulpitum; cf. Polyb. XXIX 7, 2 (v. p. 33). Eadem vocis vis statuenda est ubicumque in huius primae partis exemplis significatur locus, ubi histriones prodeunt sive fabulae aguntur, quoniam locum illum

pulpitum fuisse constat. Luc. Apol. 5: οἳ (tragoediarum histriones) ἐπὶ μὲν τῆς σκηνῆς Ἀγαμέμνων ἕκαστος αὐτῶν ἢ Κρέων ἢ αὐτὸς Ἡρακλῆς εἰσιν, ἔξω δὲ Πῶλος ἢ Ἀριστόδημος ... γίγνονται. Id. Gall. 26: ἤν τις ἐν μέσῃ τῇ σκηνῇ καταπέσῃ. Necyom. 16: οἶμαι δέ σε καὶ τῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς πολλάκις ἑωρακέναι τοὺς τραγικοὺς ὑποκριτάς. Nigr. 9: τοῦτ' οὖν μέμνησο ... ὡς ὁ μὲν ποιητὴς ἡμῖν τῶν τοιούτων ἁμαρτημάτων ἀνεύθυνος καὶ τῆς σκηνῆς πόῤῥω που κάθηται, οὐδὲν αὐτῷ μέλον τῶν ἐν θεάτρῳ πραγμάτων. Icarom. 17: καὶ μὴν τοιοῦτοι πάντες εἰσὶν οἱ ἐπὶ γῆς χορευταὶ κἀκ τοιαύτης ἀναρμοστίας ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος συντέτακται.... ἄχρι ἂν αὐτῶν ἕκαστον ὁ χορηγὸς ἀπελάσῃ τῆς σκηνῆς οὐκέτι δεῖσθαι λέγων. Hoc e loco fortasse concludendum esse videtur de Romano theatro cogitasse Lucianum, quoniam expressis verbis dicit Vitruvius in Romano theatro omnes artifices, itaque etiam choros in pulpito prodire, in Graeco solos fabularum actores.

Similiter res se habet, quod ad Plutarchum attinet. Cuius temporibus Athenis theatrum habuit formam a Nerone anno fere 66 p. Chr. n. institutam; quae qualis fuerit, certe statui non potest; aut altum habuit pulpitum (griechisch-römisch), aut humile (römisch); certe habuit pulpitum; Romae ambo erant genera. Itaque sumere fortasse licet utrumque genus Plutarcho notum fuisse. Quod elucere videtur etiam ex his locis: Quaest. conv. p. 621 b: κοσμιώτατον δέ μοι δοκεῖ τοιοῦτος ὢν τὸ συμπόσιον διαφυλάξειν ἡμῖν καὶ μὴ περιόψεσθαι νῦν μὲν ἐκκλησίαν δημοκρατικήν, νῦν δὲ σχολὴν σοφιστοῦ γενομένην, αὖθις δὲ κυβευτήριον, εἶτά που σκηνὴν καὶ θυμέλην. ἢ γὰρ οὐχ ὁρᾶτε τοὺς μὲν δημαγωγοῦντας καὶ δικαζομένους παρὰ δεῖπνον, τοὺς δὲ μελετῶντας καὶ ἀναγιγνώσκοντας αὐτῶν τινα συγγράμματα, τοὺς δὲ μίμοις καὶ ὀρχησταῖς ἀγωνοθετοῦντας: ubi verba verbis respondent (σκηνήν — μίμοις, θυμέλην — ὀρχησταῖς). Quae cum scriberet verba, de Graeco theatro cogitavit Plutarchus, ubi mimi in pulpito (σκηνή), saltatores in thymela (h. e. orchestra) prodibant. Contra aliis locis θυμέλη et σκηνή omnino non inter se discerni videntur, ut An seni p. 785 c: ἆρ' οὖν οὐκ αἰσχρόν ἐστι τῶν ἀπὸ τῆς σκηνῆς γερόντων τοὺς ἀπὸ τοῦ βήματος ἀγεννεστέρους ὁρᾶσθαι κτλ. Quos vocat ἀπὸ σκηνῆς γέροντας, antea ibi commemoravit Plutarchus: Simonidem, Sophoclem, Philemonem, Alexim, Polum. Unde effici putat Flickinger p. 35, ut hoc loco verba οἱ ἀπὸ σκηνῆς latius pateant, scilicet non solum in tragicis et comicis actoribus dicantur, sed etiam in poetis scaenicis et dithyrambicis. Quod necessarium non est, cum fortasse illis verbis Plutarchus propterea usus sit, quia ultimo loco enumeravit Polum histrionem. Tamen amplius ea patere apud Plutarchum, reliquis quae attulit exemplis demonstrasse mihi videtur Flickinger, ita ut hoc quoque loco σκηνή referri possit ad omnes illos artifices antea nominatos. Imprimis hoc in Flickingeri

argumentatione magni momenti est, quod Metrobius ὁ λυσιῳδός, qui Sull. 36 in θυμελικοῖς ἀνθρώποις habetur, ibid. 2 vocatur τῶν ἀπὸ σκηνῆς τις; cf. ibid.: ὥστε ... ἐπεὶ κύριος ἁπάντων κατέστη, συναγαγόντα τῶν ἀπὸ σκηνῆς καὶ θεάτρου τοὺς ἰταμωτάτους ὁσημέραι πίνειν καὶ διαπληκτίζεσθαι τοῖς σκώμμασι .... ὥστε μιμῳδοῖς καὶ ὀρχησταῖς τιθασὸς εἶναι. Altera ex parte vox θυμέλη, quae proprie significat locum thymelicorum certaminum proprium, dicitur etiam in eo loco, qui scaenicis certaminibus usui est; cf. Demetr. 12: τοῦτον μὲν οὖν ἐπίτηδες ἐκείνῳ παρεθήκαμεν, τῷ ἀπὸ τοῦ βήματος τὸν ἀπὸ τῆς θυμέλης (scil. Philippidem poetam comicum). Sulla 36: συνῆν μίμοις γυναιξὶ καὶ κιθαριστρίαις καὶ θυμελικοῖς ἀνθρώποις ... οὗτοι γὰρ οἱ τότε παρ' αὐτῷ δυνάμενοι μέγιστον ἦσαν, Ῥώσκιος ὁ κωμῳδὸς καὶ Σῶριξ ὁ ἀρχιμῖμος καὶ Μητρόβιος ὁ λυσιῳδός. Quam vocum θυμέλη et σκηνή confusionem facillime sic intellegimus, ut de Romano theatro Plutarchum cogitasse sumamus, ubi thymelici et scaenici ludi in eadem scaena agebantur, ita ut ipsa θυμέλη, quae, quod ad Graecum theatrum attinet, pulpito a Vitruvio opponitur, in Romano theatro significare possit „Bühne", cuius usus exempla affert Müller p. 96 sq. Huc pertinet etiam Galba 16: τὰς δὲ δωρεάς, ἃς Νέρων ἔδωκε τοῖς περὶ σκηνὴν καὶ παλαίστραν κτλ., ubi non solum de tragoediarum et comoediarum actoribus, sed etiam de thymelicis artificibus cogitandum est. Fortasse simili ratione σκηνή intellegenda est Thes. 16: ἐπικρατήσαντες οἱ τραγικοὶ πολλὴν ἀπὸ τοῦ λογείου καὶ τῆς σκηνῆς ἀδοξίαν αὐτοῦ (scil. Μίνω) κατεσκέδασαν. Logeum proprium in Graeco theatro pulpiti nomen est, σκηνή latius apud Plutarchum patet, scil. significare potest (in Romano theatro) locum, ubi ludi sive scaenici sive thymelici aguntur. Similis orationis ubertas apud Plutarchum invenitur Sulla 2 (v. supra): σκηνῆς καὶ θεάτρου; de cupid. divit. p. 527 f: τὴν οἰκίαν πάλιν καλλωπίζεις ὡς θέατρον ἢ θυμέλην τοῖς εἰσιοῦσι. His quoque locis duobus verbis una res significatur ita, ut vox quae latius patet, coniungatur cum vocabulo quod angustius valet.

Pulpitum significatur his quoque Plutarchi locis: Thes. 29: εἰσὶ μέντοι λόγοι περὶ γάμων Θησέως καὶ ἕτεροι, τὴν σκηνὴν διαπεφευγότες. Aet. Rom. p. 289 d: φησὶ γὰρ (Cluvius Rufus) ... λοιμώδη νόσον ἐν Ῥώμῃ γενομένην πάντας ὁμαλῶς διαφθεῖραι τοὺς ἐπὶ σκηνὴν προσερχομένους. De aud. poet. p. 35 f: καὶ γὰρ δίκαιον καὶ ὠφέλιμον ... ὅταν τοῖς ἀπὸ σκηνῆς λεγομένοις καὶ πρὸς λύραν ᾀδομένοις καὶ μελετωμένοις ἐν διδασκαλείῳ τὰ Πυθαγόρου δόγματα καὶ τὰ Πλάτωνος ὁμολογῇ, ubi si verba ἀπὸ σκηνῆς referenda sunt ad solum λεγομένοις, de Graeco, sin etiam ad πρὸς λύραν ᾀδομένοις, de Romano theatro cogitandum est. Ibid. p. 19 e: ὥσπερ ὁ Εὐριπίδης εἰπεῖν λέγεται πρὸς τοὺς τὸν Ἰξίονα λοιδοροῦντας ὡς ἀσεβῆ καὶ μιαρόν· οὐ μέντοι πρότερον

αὐτὸν ἐκ τῆς σκηνῆς ἐξήγαγον ἢ τῷ τροχῷ προσηλῶσαι. Amator. p. 757 a: οὐδὲ γὰρ τοῦτ' ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι τῷ μὲν Ἔρωτι λοιδοροῦνταί τινες, ἀπέχονται δ' ἐκείνης (Ἀφροδίτης), ἀλλ' ἀπὸ μιᾶς σκηνῆς ἀκούομεν κτλ. Ibid. p. 749 a: εὐθὺς ἡ πρόφασις, ἐξ ἧς ὡρμήθησαν οἱ λόγοι, χορὸν αἰτεῖ τῷ πάθει καὶ σκηνῆς δεῖται, τά τ' ἄλλα δράματος οὐδὲν ἐλλείπει. De Alex. fort. p. 337 e: ἀγωνιστῇ γὰρ ἡγεμονίας ὑποκριτὴν ἐπεισήγαγε, μᾶλλον δ' ὡς ἐπὶ σκηνῆς τὸ διάδημα κωφὸν διεξῆλθε τῆς οἰκουμένης. Dem. 41: ὡς ἐν μόνῳ τούτῳ τῶν βασιλέων εἴδωλον ἐνορῷτο τῆς Ἀλεξάνδρου τόλμης, οἱ δὲ ἄλλοι, καὶ μάλιστα Δημήτριος, ὡς ἐπὶ σκηνῆς τὸ βάρος ὑποκρίνοιντο καὶ τὸν ὄγκον τοῦ ἀνδρός. Quaest. conv. p. 709 c: εἰ ... τῶν πλουσίων τις ... ὡς ἐπὶ σκηνῆς δορυφορήματος λαμπροῦ δεόμενος ... ἐπάγεται, παραιτητέος εὐθύς. An seni p. 791 e: ὁ δ' ὥσπερ ἐπὶ σκηνῆς δορυφόρημα κωφὸν ἦν ὄνομα βασιλέως. Ibid. p. 785 b: Φιλήμονα δὲ τὸν κωμικὸν καὶ Ἄλεξιν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀγωνιζομένους καὶ στεφανουμένους ὁ θάνατος κατέλαβεν: quae verba non ita intellegenda sunt, ut Philemonem et Alexim mortuos esse putemus ipsos in pulpito certantes, sed fabulas dantes, cum qui fabulas dant, ei certamen scaenicum (ἐπὶ σκηνῆς) subeant. De glor. Athen. p. 348 e f, ubi bis μηχαναὶ ἀπὸ σκηνῆς commemorantur. Quomodo adul. p. 56 f: τί δὲ Νέρωνι τραγικὴν ἐπήξατο σκηνὴν καὶ προσωπεῖα καὶ κοθόρνους περιέθηκεν; οὐχ ὁ τῶν κολακευόντων ἔπαινος;

Pulpitum intellegendum est etiam his locis: Dio Chrys. XXXIII 9 vol. I p. 300 A.: ἐπεὶ δὲ Σωκράτης ἄνευ σκηνῆς καὶ ἰκρίων ἐποίει τὸ τοῦ θεοῦ πρόσταγμα. Aristid. I p. 351 D.: ὥσπερ ἐπὶ σκηνῆς στρατιώτης μετεσκεύασται, ὃς ἀρτίως ἦν γεωργός. Id. II p. 405 D.: ἤδη δέ τις καὶ Σάτυρος τῶν ἐπὶ σκηνῆς κατηράσατο τῷ Ἡρακλεῖ. Athen. I p. 19 e: Ἀθηναῖοι δὲ Ποθεινῷ τῷ νευροσπάστῃ τὴν σκηνὴν ἔδωκαν, ἀφ' ἧς ἐνεθουσίων οἱ περὶ Εὐριπίδην. Marc. Aurel. XI 65: οἷς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ψυχαγωγεῖσθε, τούτοις μὴ ἄχθεσθε ἐπὶ μείζους σκηνῆς. Max. Tyr. Diss. 37, 4: μεταπεσοῦσα δὲ ἡ ψυχὴ ἐπὶ τέχνην ἀκορέστου χάριτος ἐν σκηνῇ καὶ θεάτροις ἀρχὴ πλημμελείας ἐγένετο. Alciphr. I 29, 5: ἄλλως δὲ κἄν μοι κνισμός τις πρὸς αὐτὸν (scil. Μένανδρον) ἢ διαφορὰ γένηται, δεήσει με ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὑπὸ Χρέμητός τινος ἢ Φειδύλου πικρῶς λοιδορεῖσθαι. Id. III 65, 2: τοὺς ἐπὶ σκηνῆς ἁπαξαπλῶς εἰπεῖν πάντας. Dio Cass. LX 23, 6: οἱ περὶ τὴν σκηνὴν τεχνῖται. Ael. Var. Hist. II 13: περιφερομένου τοίνυν ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ Σωκράτους; ibid.: ὅραμα παράδοξον ἐν σκηνῇ καὶ κωμῳδίᾳ Σωκράτης. Philostr. Imag. I 3 p. 229, 10 K.: θηρία γὰρ συμβάλλουσα ἀνθρώποις περιίστησι χορὸν τῷ Αἰσώπῳ ἀπὸ τῆς ἐκείνου σκηνῆς συμπλάσασα: scilicet figurae (Aesopi animalium similes) sumptae esse dicuntur ab ea scaena, in quam Aesopus producit animalia. CIG 6750 (carmen in Basillae mimae sepulcro incisum):

τὴν πολλοῖς δήμοισι πάρος, πολλαῖς δὲ πόλεσσι
δόξαν φωνάεσσαν ἐνὶ σκηναῖσι λαβοῦσαν
παντοίης ἀρετῆς ἐν μείμοις, εἶτα χοροῖσι
πολλάκις ἐν θυμέλαις κτλ.

Liban. Decl. Vol. III p. 64: οὐχ ὁρᾶτε τὸν Μίνω δεινὰ πάσχοντα ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Themist. Or. IX p. 126 c: ἀλλ' ἐνέπλησε (Διονύσιος) δραμάτων Σικελίαν μᾶλλον ἢ τὴν σκηνήν. Synes. de prov. p. 106 a, p. 130 Krab.: καθάπερ ἐπὶ σκηνῆς ὁρῶμεν τοὺς τῆς τραγῳδίας ὑποκριτάς. Iustinian. Nov. 105 de consulibus 1: εἰ... αὗται (αἱ θέαι) ἡμῖν ὁρίζονται εἴς τε ἱπποδρομίαν... καὶ τὰς ἐπὶ τῆς σκηνῆς τε καὶ θυμέλης ἡδυπαθείας, οὐδενὸς τούτων ὁ ἡμέτερος ἀποστερηθήσεται δῆμος; ibid.: καὶ πέμπτην τε ποιήσει πρόοδον τὴν ἐπὶ τὸ θέατρον ἄγουσαν ... ἔνθα τοῖς ἐπὶ σκηνῆς γελωτοποιοῖς ἔσται χώρα τραγῳδοῖς τε καὶ τοῖς ἐπὶ τῆς θυμέλης χοροῖς. Schol. Hephaest. p. 137 G.: οὕτως (scil. πάροδος) καλεῖται ἡ πρώτη τῶν χορῶν ἐπὶ τὴν σκηνὴν εἴσοδος. Quae verba antiquitatis speciem prae se ferre mihi videntur. Fortasse ipsa verba ἐπὶ τὴν σκηνήν e fonte recepit scholiasta (cf. schol. Ar. Av. 296, v. p. 34), ita ut ad alteram huius locorum collectionis partem pertineat fortasse scholium. Sed hoc dubium. Certe sumendum est scholiastam σκηνήν pro vocis sua aetate usu intellexisse pulpitum. Schol. Luc. Philops. 29 (Jacob. IV, p. 226): αὗται (scil. αἱ παρ' ἑκάτερα τῆς μέσης τοῦ θεάτρου θύραι) δὲ πρὸς τὴν εὐθεῖαν τοῦ θεάτρου πλευρὰν ἀνεῴγεσαν, οὗ καὶ ἡ σκηνὴ καὶ τὸ προσκήνιόν ἐστιν. Ianuae sunt adversus ipsum theatrum, ubi pulpitum est et scaenae frons.

Nunc diversae quas invenimus significationes qua ratione explicandae sint quaeritur.

Proficiscendum est a primaria quam statuimus vocis vi, scil. aedificii temporarii. A qua facile ducitur vis domus ludicrae („Spielhaus"), scilicet eius quam Vitruvius dicit scaenam. Quae posterioribus quidem temporibus magnificentissime ornata, antiquioribus certe simplex tabernaculum, sane est tectum sive histrionibus sive ornationi sive omnibus eis, quae ad fabulas agendas necessaria sunt. Ex Hesych. s. v. ἐπισκήνιον· τὸ ἐπὶ τῆς σκηνῆς καταγώγιον fortasse concludendum est in superiore domo histriones peregrinantes deverti solitos esse. Cuius domus sive tabernaculi frons cum sola in theatri conspectu sit, ipsa quoque vocari potest σκηνή; atque etiam ornatio apte dicitur σκηνή, quoniam aut erat aut esse videbatur ipsa scaenae frons. Difficilior est explicatu vis „Bühne". Pulpitum eis locis, qui non ad theatrum referendi sunt, non significari voce σκηνή supra vidimus. Itaque quaeritur quomodo pulpiti vis orta sit e primaria quam statuimus vi.

Sane pro vario usu varia scaenas fuisse forma e singulis quae supra enumeravi generibus apparet. Sic Müller p. 13 sq. dicit

primariam, quod ad theatrum pertinet, vocis vim esse tabernaculi coniuncti cum pulpito, unde orta sit vis et tabernaculi et pulpiti. At antiquioribus inde ab Aeschyli temporibus pulpitum, si modo fuit, tam amplum fuisse necesse est, ut et chorus et histriones in eo versari potuerint. Qualem structuram (scilicet tabernaculum coniunctum cum amplo pulpito) vocatam esse σκηνήν („Bude“) non credo. Alia res est, si posterioribus temporibus (veluti in recentiore Graecorum theatro) σκηνή significat totum aedificium, i. e. scaenam Vitruvianam coniunctam cum omnibus eis partibus, quae ad illam pertinent („das ganze Spiel (= Bühnen)-Gebäude“). Primaria enim vocis vis („Bude“) posterioribus temporibus, imprimis cum non iam tabernaculum exstrueretur, sed firma esset domus, latius patebat, ita ut σκηνή omnino in domo ludicra („Spielhaus“) diceretur, cuius complures erant partes, in quibus, quod ad recentius Graecorum theatrum attinet, etiam pulpitum numerandum est.

Hoc igitur modo si vis pulpiti explicari non potest, una restat explicandi ratio, quam iniit Reischius.

Primaria vis statuenda est tabernaculi („Theaterbude“); quod ex Aeschyli temporibus, cum fabulae edebantur, in extrema orchestra [1]) exstruebatur, haud dubie eo consilio, ut esset, ubi histriones vestimenta mutarent, apparatus scaenicus servaretur, quo actionis locus definiretur. De antiquissimae scaenae forma nihil dicere possumus, neque tamen dubium est, quin fuerit simplicissima. Fortasse Suidas s. v. Φόρμις aliquid veri nobis de ea tradidit: ἐχρήσατο δὲ πρῶτος ἐνδύματι ποδήρει καὶ σκηνῇ δερμάτων φοινικῶν. Quinto iam saeculo tabernaculum illud vocabatur σκηνή. Quarto autem saeculo inde ab Aristotelis temporibus voce σκηνή aliud iam praeter tabernaculum significabatur, scilicet locus, ubi fabulae aguntur. Quae nova significatio imprimis in verbis ἐπὶ σκηνῆς invenitur atque ex Reischi sententia sic orta est.

Verba ἐπὶ σκηνῆς duplicem significatum admittunt, aut „auf der Bude“, aut „bei der Bude“ [2]). Illud sensum non praebet, cum non in tabernaculi tecto, sed ante tabernaculum actae sint fabulae. Itaque primo verba illa significarunt „bei (vor) der Bude“. Ita Reischius.

Posse significare verba ἐπὶ σκηνῆς „bei der Bude“, ut comprobet, Reischius p. 285 sq. multos affert locos. Quorum nihil

---

1) Dörpfeldius in orchestrae circulo, Robertus (Hermes XXXII [1897] p. 423 sqq.) in ipsius orchestrae parte posteriore tabernaculum antiquissimis temporibus collocatum fuisse putat. Mihi quidem quae Robertus affert argumenta perspicua esse videntur.

2) Melius quam „Haus“ fortasse dicimus „Bude“, cum de antiquissimis agatur temporibus.

valent ei, ubi ἐπί invenitur coniunctum cum dativo vel accusativo. Quibus ommissis restant exempla, ubi ἐπὶ coniunctum sit cum genetivo eius vocis quae domum significet. Persaepe legimus meretrices stetisse ἐπὶ οἰκημάτων. Quae verba, cum in domuum tectis illas stetisse credi non possit, aliter intellegi non possunt nisi „bei, vor den Häusern", nam „in den Häusern" Graece dicitur ἐν τοῖς οἰκήμασι, cf. Isae. VI, 19: καθῆστο ἐν οἰκήματι. Re vera ante domos eas stetisse apparet ex Athen. p. 569 d, ubi meretrices nominantur: αἱ προστᾶσαι τῶν οἰκημάτων et p. 586 a, ubi narratur meretricem quandam Φθειροπύλην vocatam esse: ἐπειδήπερ ἐπὶ τῆς θύρας ἑστῶσα ἐφθειρίζετο; cf. Lycurg. in Leocrat. 40: ὁρᾶν δ' ἦν ἐπὶ τῶν θυρῶν γυναῖκας ἐλευθέρας. Atque cum Athen. p. 577 a legamus: γυναῖκα τῶν ἐπ' οἰκήματος προεστηκυιῶν, praepositionem ἐπί hoc loco idem valere quod πρό apparet. Verba ἐπὶ οἰκημάτων sive οἰκήματος occurrunt: Her. II, 121, 5; 126. Plat. Charm. 163 b. Aeschin. I, 74; cf. ibid. 40. 41: ἐπὶ τοῦ ἰατρείου; Dem. LIX, 67: ὁπόσαι ἂν ἐπ' ἐργαστηρίων καθῶνται. Dinarch. I, 23. Diog. Laert. II, 31. 105. Athen. p. 220 d. 568 d. 569 a; cf. Harpocrat. s. v. Πάνδημος: ἐπὶ στέγης. Accedunt hi loci: Isocrat. Areopag. 15: ἐπὶ τῶν ἐργαστηρίων καθίζοντες κατηγοροῦμεν τῶν καθεστώτων. Schol. Soph. Trach. 1275: τινὲς δὲ γράφουσιν ἐπ' οἴκων (scil. pro ἀπ' οἴκων), τουτέστι μηδὲ ὑμεῖς (scil. αἱ ἀπὸ τοῦ χοροῦ) περιλείπεσθε ἐνταῦθα, ἀλλ' ἀκολουθήσατε. CIG 2483: ἀνάθημα ἀναθέμεν ὅπαι κα χρήζῃ τᾶς ἀγορᾶς ἐπὶ τᾶς στοᾶς. Dubium est, num huc pertineat Plut. Brut. 45: πληγαῖς κολασθέντας ἐπὶ σκηνῆς γυμνοὺς ἀποδοθῆναι τοὺς στρατηγούς, ubi Reischius interpretatur „vor dem Feldherrnzelt"; quod optime intellegi potest, cum locus ante ducis tentorium situs ad eiusmodi rem exsequendam sane aptus sit; cf. Arg. Soph. Ai., v. p. 35. Sed fortasse verba ἐπὶ σκηνῆς significant: in pulpito aliquo, ita ut quasi spectaculum fiat. Sic si recte locum interpretamur, de industria Plutarchus ut artis vocabulum, quod in suae aetatis re scaenica erat in usu, dicit ἐπὶ σκηνῆς. Sed hoc in dubio relinquendum est. Pro argumento ne hic quidem locus haberi potest: Arg. Soph. Ant.: ὑπόκειται δὲ τὰ πράγματα ἐπὶ τῶν Κρέοντος βασιλείων, nam τὰ βασίλεια ut neutrius generis adiectivi numerus pluralis non solam ipsam regiam domum significat, sed totam aulam regiam, ita ut ἐπὶ τῶν βασιλείων vertere possimus „auf den königl. Besitzungen."

Sed non solum, cum de domo agitur, sed aliis quoque condicionibus ἐπὶ cum genetivo significans „prope, ad" occurrit. Hom. X, 152: ἐπὶ τῶν πηγῶν. Pherecyd. fr. 48 (FHG I p. 85): ἐπὶ κρήνης. Xen. Anab. II, 5, 18; IV, 3, 28: ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ. Polyb. I, 44, 4: ἐπὶ τῆς θαλάττης. — Hom. ο, 495: ἐπὶ χέρσου. Her. VII, 6: αἱ ἐπὶ Λήμνου ἐπικείμεναι νῆσοι; ibid. 115: κόλπον

τὸν ἐπὶ Ποσιδηίου ἐξ ἀριστερῆς ἔχων. Thuc. II, 93, 4: φρούριον ἐπ' αὐτοῦ (scil. τοῦ ἐπὶ τῆς Σαλαμῖνος ἀκρωτηρίου) ἦν καὶ νεῶν τριῶν φυλακή. In promunturio nempe castellum situm erat atque prope illud (in mari) tres erant naves custodiendi causa. Artissima illa membrorum coniunctione Thucydides vix usus esset, nisi ἐπί cum genetivo significare posset: prope. Dem. XIX, 156: τἀπὶ Τειχῶν (sive τὰ ἐπὶ τῶν τειχῶν), quod significat regionem ad moenia sive castella sitam. — Her. V, 92, 3: ἐπὶ τῶν θυρέων; cf. Lycurg. in Leocrat. 40, Athen. p. 586 a, v. p. 22. Plat. Apol. p. 17 C: ἐὰν διὰ τῶν αὐτῶν λόγων ἀκούσητέ μου ἀπολογουμένου, δι' ὧνπερ εἴωθα λέγειν καὶ ἐν ἀγορᾷ ἐπὶ τῶν τραπεζῶν, ἵνα ὑμῶν πολλοὶ ἀκηκόασι, καὶ ἄλλοθι (scil. μὴ θαυμάσητε): ad mensas nummulariorum in foro positas Socrates versatur, quoniam eo multi homines conveniunt, quibuscum colloquatur. — Saepe legimus ἐπί coniunctum cum genetivo earum vocum, quae significent personas, ubi ἐπί intellegendum est „coram"; quae vis explicatur e vi „prope". Thucyd. I, 126, 11: καθεζομένους δέ τινας καὶ ἐπὶ τῶν σεμνῶν θεῶν ἐν τοῖς βωμοῖς ἐν τῇ παρόδῳ διεχρήσαντο: coram ipsis Furiis, i. e. ad dearum simulacra. Antiph. II γ 8: οὐ γὰρ ἐπὶ μαρτύρων ἀλλὰ κρυπτόμενα πράσσεται τὰ τοιαῦτα. Similiter Xen. Hell. VI, 5, 41: ἐπ' ὀλίγων μαρτύρων. Isae. V, 1, 19: ὁμολογήσας ἐπὶ τοῦ δικαστηρίου. Vox δικαστήριον significat aedificium, ubi ius dicitur. Qui sensus hoc loco inesse non potest; sed pro ipsis iudicibus positum est δικαστήριον (cf. Plat. leg. IX p. 880 c); ἐπὶ δικαστηρίου igitur vertendum est „vor Gericht", i. e. „vor den Richtern" atque idem fere est hoc loco ἐπί, quod ἐναντίον ibid. 20: ἐναντίον τῶν περιεστηκότων, quod πρός Dem. XLIX, 21: ὡμολόγει πρὸς τῷ διαιτητῇ. Isaei frg. pro Euph. 9. 10: ἐπὶ τῶν διαιτητῶν. Dem. XVIII, 137: ἐπωμόσαντο ἐπὶ τῶν στρατηγῶν. Plat. legg. VIII p. 846 b c: λήξεων τε πέρι δικῶν καὶ προσκλήσεων καὶ κλητήρων, εἰ ἐπὶ δυεῖν εἴτ' ἐφ' ὁπόσων δεῖ καλεῖσθαι: utrum coram duobus an pluribus testibus in ius aliquis vocare debeat eum, quem accusaturus est. Luc. Alex. 44: ἕνα . . . ἐπὶ πολλῶν τῶν παρόντων εἰς κίνδυνον κατέστησεν. Id. pro laps. in sal. 1: ἐπὶ τοσούτων μαρτύρων.

Allatis exemplis hoc probasse mihi videor posse praepositionem ἐπί coniunctam cum genetivo significare „in d. Nähe, bei", quamquam sane multo saepius ἐπί coniunctum cum genetivo significat „auf". Atque quoniam saepius tum ipsum, cum de habitationibus agitur, ἐπί cum gen. significat „bei, vor", verba ἐπὶ σκηνῆς posse significare „bei, i. e. vor d. Bude" concedendum erit.

Atqui prope sive ante tabernaculum locus erat, ubi histriones agebant, ubi fabulae agebantur; ergo verba ἐπὶ σκηνῆς intellegi

poterant „auf d. Spielplatz". Quam transitionem ut intellegamus, haec reputemus.

Haud dubie Aeschyli temporibus primum, cum fabulae edebantur, tabernaculum in extrema orchestra, sane aliquid novi, exstruebatur. Iam fabulae, si item atque choreae in orchestra agebantur, optime dicuntur actae esse ad (ante) tabernaculum illud (*ἐπὶ σκηνῆς*) ut ipsarum fabularum proprium. Primo igitur significabant verba *ἐπὶ σκηνῆς* „vor der Bude". Atqui, quod rem attinet, „vor der Bude" idem valet quod „auf dem Spielplatz". Ergo verba brevi quasi formula facta intellegebantur „auf dem Spielplatz". Unde non effici ut ipsa vocis *σκηνή* vis transierit in „Spielplatz", recte quispiam dixerit; quod tamen factum esse credo propter duplicem praepositionis *ἐπί* vim; quae quoniam plerumque est „auf", verba *ἐπὶ σκηνῆς*, cum iam formula erant, intellecta esse „auf d. *σκηνή*" atque sic ipsam vocem *σκηνή* in vim „Spielplatz" abisse mihi quidem intellegi posse videtur. Qui agendi locus si editus fuit, i. e. si in pulpito fabulae agebantur, *σκηνή* ipsum pulpitum significabat.

Quoniam alia ratione vocis *σκηνή* vis „Bühne" explicari posse mihi non videtur, haec explicatio mihi probanda est, quamquam concedo et praepositionis *ἐπί* cum genetivo coniunctae vim „bei" haud ita usitatam esse et me non invenisse exemplum, ubi vocis alicuius vis similiter mutata sit ac vocis *σκηνή* in locutione *ἐπὶ σκηνῆς*.

Num editus fuerit ille locus, ex ipsa voce *σκηνή* concludi non potest, sed intellegendum est e theatrorum reliquiis, ex ipsis fabulis, ex eis, quae a veteribus scriptoribus de theatro tradita sunt; in eos autem scriptorum locos postea inquiram ubi vox *σκηνή* exstat. Quorum e sententiarum conexu fortasse aliquid conclusionis concedetur. In recentiore Graecorum theatro quoniam et theatrorum reliquiis et eis, quae Vitruvius tradit, pulpitum fuisse constat, *σκηνή* significat pulpitum.

E vi „Spielplatz" sive „Bühne" facile ducuntur significationes „Ort der Handlung" et „Spiel". Scaena („Spielplatz"), cum fabula agitur, eum significat locum, ubi fabulae actionem fieri a poeta fingitur („Ort der Handlung"). Quam ob rem hic ipse vocatur *σκηνή*. Quod *σκηνή* significat „Spiel", ipse locus positus est pro ea re, quae in loco agitur. Similiter Xenophon pro *συμπόσιον* ponit *σκηνήν*, i. e. locum, ubi convivium habetur, cf. p. 8. Eodem modo vox *θυμέλη*, quae proprie significat orchestram, dicitur in thymelico quod in illa habetur spectaculo, ut Plut. Galba 14: *νῦν δὲ Γάλβαν προδιδόναι, τίνα φόνον μητρὸς ἐγκαλοῦντας ἢ σφαγὴν γυναικός, ἢ ποίαν αἰδουμένους θυμέλην ἢ τραγῳδίαν τοῦ αὐτοκράτορος*, ubi *θυμέλην* hanc habere vim e vicino vocabulo *τραγῳδίαν*

apparet. Cf. *θέατρον*, quod significat „Schauspiel" (Müller p. 72 sq.). Nostro sermone nomen „Markt" dicitur etiam in commercio, quod in foro habetur, nomen „Kirche", quod proprie significat domum, ubi cultus habetur, in ipso cultu.

B. De scaena aetatis hellenisticae.

Venimus nunc ad hellenisticae aetatis theatrum, quod aliam habet formam atque recentius theatrum Graecum. In illo spectaculorum gradus usque ad ipsam orchestram descendunt, cum in hoc infimi gradus resecti sint. In illo ante scaenam proprie dictam exstructum est proscaenium in fronte ornatum columnis et tabulis pictis vel statuis, cum in hoc pulpitum ante scaenam exstructum non habeat ornationem. In illo neque frons superioris domus (supra proscaenium sita) columnis ornata erat neque supra frontem illam tertium erat tabulatum; quod utrumque in hoc invenitur. Cuius diversitatis ratione habita quaerendum est, num in hellenistico theatro eadem ratione fabulae actae sint atque in recentiore. Quod affirmant Bethius, Puchsteinius, alii, negant Dörpfeldius, Reischius, alii, qui non in proscaenio, sed ante proscaenium fabulas actas esse dicunt.

Quod ad hanc quaestionem attinet, monendum est in tragoediis hellenistica aetate fuisse chorum, etiamsi numero minorem quam antiquioribus temporibus; atqui histriones in logeo, circiter decem pedes alto, chorum in orchestra suum habuisse locum neque per se credi potest et scholiis refellitur, e quibus chorum et histriones in eodem loco (scil. *ἐπὶ σκηνῆς*) stetisse apparet; v. p. 33 sq. Ergo si in pulpito (logeo) fabulae agebantur, et chorum et histriones in illo stetisse necesse est. Quos ad excipiendos omnes num logei amplitudo suffecerit, omittamus; quaeramus, quidnam de chori et histrionum loco concludi possit ex eis locis, ubi vox *σκηνή* occurrit.

Describitur hellenisticum theatrum a Polluce IV, 123 sqq., qui has partes enumerat § 123: *μέρη δὲ θεάτρου πυλὶς καὶ ψαλὶς καὶ κατατομή, κερκίδες, σκηνή, ὀρχήστρα, λογεῖον, προσκήνιον, παρασκήνια, ὑποσκήνια.* Hoc loco *σκηνή* significat domum ludicram. Nam primum in singulis theatri partibus enumerandis praeteriri non poterat ea pars, quae summi est momenti, scilicet domus ludicra; deinde e verbis compositis *προσκήνιον* et *ὑποσκήνια* quid significet simplex elucet. *προσκήνιον* enim id est, quod ante scaenam exstructum est (Vorbau der Skene), quod vocatum esse *προσκήνιον* titulo Oropiensi [1]) probatur. De hyposcaenio Pollux

1) Dörpfeld-Reisch: D. griech. Theat. p. 102 et tab. VI.

addit § 124: τὸ δὲ ὑποσκήνιον κίοσι καὶ ἀγαλματίοις ἐκεκόσμητο πρὸς τὸ θέατρον τετραμμένοις ὑπὸ τὸ λογεῖον κείμενον. Hyposcaenium est is locus, qui situs est ὑπὸ σκηνήν sive σκηνῆς. Atqui expressis verbis dicit Pollux: ὑπὸ τὸ λογεῖον κείμενον [1]), quod λογεῖον significans „Sprechplatz" certe erat locus in proscaenii tecto situs, atque pulpitum, si modo erat in hellenistico theatro, certe ille erat locus. Ergo in verbo ὑποσκήνιον simplicis σκηνή vis „Bühne" inesse non potest, nisi forte σκηνή et λογεῖον idem est apud Pollucem, id quod fieri non potest, quoniam § 123 et σκηνή et λογεῖον theatri partes enumerantur [2]). Infra videbimus locutiones ὑπὸ σκηνῆς sive σκηνήν significare „in interiore domus parte". Itaque ὑποσκήνιον interpretandum est „Innenraum der Skene", et quidem „Untergeschoss der Skene" [3]), neque solus is locus, qui sub logeo, sed totus ille, qui inde a proscaenio usque ad extremum domus parietem situs est; nam primum sic tantum pluralis numerus ὑποσκήνια § 123 explicari potest, quo indicatur totum locum divisum esse in complures partes, id quod nisi in scaena proprie dicta non invenitur; deinde verba πρὸς τὸ θέατρον τετραμμένοις [4]) propterea addita esse videntur, quod etiam ab averso latere hyposcaenium columnis ornatum esse potuit.

In enumeratione igitur σκηνή significat domum ludicram. παρασκήνια sunt ea, quae παρὰ σκηνήν posita sunt, scil. duo illa aedificia quae ab utroque scaenae latere proiecta sunt usque ad parodos.

Post ipsas enumeratas theatri partes σκηνή, ὀρχήστρα, λογεῖον, προσκήνιον, παρασκήνια, ὑποσκήνια pergit Pollux § 123: καὶ σκηνὴ μὲν ὑποκριτῶν ἴδιον, ἡ δὲ ὀρχήστρα τοῦ χοροῦ. Quod enuntiatum artissime coniunctum est cum enumeratione quae praecedit. Pollux postquam singulas partes enumeravit, duas illarum pluribus verbis explicat. Particula καὶ significat „und

---

1) Hac ipsa e re intellegimus Pollucem hellenisticum describere theatrum, non idem ac Vitruvium, quoniam in recentiore Graecorum theatro logei frons columnis non erat ornata; cf. Dörpfeld, Mitteil. d. arch. Inst. Athen XXVIII (1903) p. 383 sq.

2) Mirum est, quod Müller p. 47 putat προσκήνιον dicere Pollucem pulpitum: „weil dann sämtliche Bezeichnungen der Bühne vereinigt erscheinen würden" (scil. σκηνή, ὀρχήστρα, λογεῖον, προσκήνιον). Certe in enumerandis singulis theatri partibus Pollucis non intererat, quam plurima unius partis nomina cumulare, sed propria omnium nomina afferre.

3) Contraria est superior domus, quae vocatur ἐπισκήνιον, cf. Hesych. s. v. (v. p. 20). Vitruv. VII 5, 5: *Trallibus cum Apaturius finxisset scaenam in minusculo theatro ... praeterea supra eam nihilominus episcaenium* e. q. s.; id. V 6, 6: *item si tertia episcaenos futura erit.*

4) V. l. τετραμμένον idem valet.

zwar". Quae cum ita sint, altero in enuntiato vocem σκηνή necessario idem significare quod in priore apparet, scilicet domum ludicram. Sic hic efficitur sensus: domus ludicra histrionum, orchestra chori propria est. Iam quaeritur quinam dicatur chorus, dramaticus an cyclicus qui dicuntur. Orchestra significat saltandi locum, propria igitur, quod ad naturam eius attinet, eorum erat, qui saltationes faciebant, i. e. chori cyclici. Hunc intellegendum esse per colloquium atque in collegio mihi persuasit Birtius praeceptor illustrissimus. Dramaticum qui certe fuit hellenistica aetate chorum non iam saltasse verisimile est. At estne re vera ludicra domus histrionum propria? Sane sic res est; e domo plerumque histriones in scaenam prodibant, in domum redibant atque rursus inde prodibant. Domus eis necessaria erat, ut, quoniam saepe plures personas agebant, vestes mutarent. Omnino scaena dramaticorum spectaculorum propria erat; in quibus hellenistica aetate cum parvi et numeri et momenti esset chorus, histriones ei erant, per quos res maxime gereretur. Nostro sermone sic fere Pollucis verba interpreter: Der Tanzplatz ist dem Wesen nach dem (kyklischen) Chor eigentümlich, das Spielhaus den Schauspielern (d. dramat. Aufführungen). Quomodo chorus et histriones orchestra et domo usi sint, Pollux non significat. Hac ratione si verba intellegimus, σκηνή hoc loco paulo latius patet quam in enumeratione illa, scilicet ita ut scaena proprie dicta una cum logeo, proscaenio, parascaeniis, hyposcaeniis significetur; quod facile fieri potest, quoniam omnes illae partes non tam solutae theatri sunt partes quam quae ad domum ludicram pertineant, quae coniunctae efficiant totum aedificium, quale fabulis agendis usui erat, „das ganze Spielgebäude"; in enumeratione quidem singillatim omnes partes nominantur, sed, si de universo aedificio agitur, in unum illae comprenduntur, quod significatur nomine eius partis, qua ceterae continentur. Similiter ναός et δόμος dici potest in templo et domo proprie dictis coniunctis cum προνήῳ et προδόμῳ sensu non mutato.

Si dramaticum chorum Pollucem opponere histrionibus putamus, interpretandum est: orchestra is locus est, ubi chorus prodit (nam, quod eius naturam attinet, orchestra non propria est parvi qui tunc in fabulis erat chori). Quae vis si inest, ea quae opponuntur, interpretanda sunt: σκηνή is locus est, ubi histriones prodeunt. Quod has ob causas fieri non potest: primum, quod σκηνή necessario idem significat, quod in antecedenti enuntiato, i. e. ludicram domum; in qua tamen histriones non prodeunt; deinde quod etiam chorum tragicum ἐπὶ σκηνῆς esse infra videbimus.

§ 127 legimus: *εἰσελθόντες δὲ κατὰ (εἰς) τὴν ὀρχήστραν ἐπὶ τὴν σκηνὴν ἀναβαίνουσι διὰ κλιμάκων.* Hoc loco *σκηνή* certe editus est locus atque significat aut „Spielplatz" aut ludicram domum. Si intellegimus „Spielplatz" (quod hoc loco eodem redit ac „Bühne", quoniam de loco edito agitur), exsistit quaestio, cur Pollux non scripserit *λογεῖον.* Deinde si histriones, cum in orchestram intraverant, in pulpitum ascendebant, exspectandum est singulas fuisse scalas quam maxime commodas ex orchestra in pulpitum ferentes, quas neque fuisse e proscaenii ornatione neque a Polluce dictas esse e numero plurali apparet. *Σκηνή* igitur hoc quoque loco non „Spielplatz", sed domus interpretanda est, ita ut hic sit sensus: histriones postquam in orchestram intraverunt, in domus tectum ascendunt per scalas. At quidnam est illud tectum, nonne idem ac *προσκήνιον* sive *λογεῖον,* ita ut exspectandum sit: *ἐπὶ τὸ λογεῖον ἀναβαίνουσι?* Sane alio ex orchestra ascendi non potest nisi in proscaenii tectum, quod ab ipso Polluce vocatur *λογεῖον.* Sed cum in tectum domus, ante quam fabulae aguntur, histriones ascendere dicat, nihil Pollucis interest quae totius aedificii pars tectum illud quodque ei nomen sit diligentius significare. At praebetne sensum illud enuntiatum? Sane optimum, si modo intellegimus Pollucis verba non in universum valere, sed ad unam fabulam sive nonnullas referenda esse: Pollux quam ad fabulam verba referenda sint non addit. Cuius usus complura exstant exempla: IV, 128: *καὶ τὸ μὲν ἐκκύκλημα ἐπὶ ξύλων ὑψηλὸν βάθρον, ᾧ ἐπίκειται θρόνος;* non semper in machina illa positum erat solium, sed ad certam aliquam fabulam verba *ᾧ ἐπίκειται θρόνος* referenda sunt. IV, 125: *τὸ δὲ κλίσιον ἐν κωμῳδίᾳ παράκειται παρὰ τὴν οἰκίαν παραπετάσματι δηλούμενον, καὶ ἔστι μὲν σταθμὸς ὑποζυγίων καὶ αἱ θύραι αὐτοῦ μείζους δοκοῦσι, καλούμεναι κλισιάδες, πρὸς τὸ καὶ τὰς ἁμάξας εἰσελαύνειν καὶ τὰ σκευοφόρα,* quae quin ad certam quandam fabulam referenda sint, non est dubium. IV, 129: *ὃ δ' ἐστὶν ἐν τραγῳδίᾳ μηχανή, τοῦτο ἐν κωμῳδίᾳ κράδη. δῆλον δὲ ὅτι συκῆς ἐστι μίμησις. κράδην γὰρ τὴν συκῆν καλοῦσιν οἱ Ἀττικοί.* Crusius (Philol. 1889 p. 697 sq.) verisimile reddit unam eandemque esse rem, quae et *μηχανή* et *κράδη* vocetur atque vocem *κράδη* in comoedia aliqua per iocum dictam esse in machina. Huc referenda esse videntur etiam IV, 123: *ἐπὶ δὲ τῆς σκηνῆς καὶ ἀγυιεὺς ἔκειτο βωμὸς πρὸ τῶν θυρῶν.* Semper ad domus portas aram fuisse aliunde non discimus, cf. IV, 128, v. p. 29 sq.

Conferendum est Athen. Mechan. p. 29 Wescher (*Πολιορκητικά*): *κατεσκεύασαν δέ τινες ἐν πολιορκίᾳ κλιμάκων γένη παραπλήσια τοῖς τιθεμένοις ἐν τοῖς θεάτροις πρὸς τὰ προσκήνια τοῖς ὑποκριταῖς:* scalae, quae similes erant earum, quae in theatris ab histrionibus ad proscaenia applicantur, ubi simplices scalae

intellegendae esse videntur, quales expressas videmus in vasis quae dicuntur phlyacum duobus (Wieseler, Theatergeb. und Denkmäler des Bühnenwesens tab. IX, 11. 12). Müller de humilibus cogitat scalis ex orchestra ferentibus in humile quod hellenistica aetate fuisse putat pulpitum (Wieseler l. c. tab. IV, 5); quales umquam ad moenia applicatas esse credi non potest. De simili scalarum genere atque Athenaeus etiam Pollux cogitasse videtur.

Re vera interdum histriones per scalas in tectum domus ascendisse e fabulis quae exstant discimus; cf. Ar. Nub. 1486 sq.; Eur. Bacch. 1212 sq.; Iph. Taur. 97. Quod saepius quam e fabulis, quae servantur, discimus [1]), factum esse concludere fortasse licet ex Athenaei verbis, qui theatrales scalas ut rem notissimam et usitatam commemorare videtur.

Itaque histriones in pulpito egisse Pollux non dicit. Soli ei, qui deorum personas agebant, in pulpito egisse videntur: IV, 130: *ἀπὸ δὲ τοῦ θεολογείου ὄντος ὑπὲρ τὴν σκηνὴν ἐν ὕψει ἐπιφαίνονται θεοί, ὡς ὁ Ζεὺς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐν Ψυχοστασίᾳ.* In Aeschyli Psychostasia cum Iuppiter cum Thetide et Aurora totam per fabulam aut certe per aliquantum temporis in scaena fuisse videatur, verisimillimum est *θεολογεῖον* firmum et stabile fuisse pulpitum, non idem ac machinam. Neque scio ubi pulpitum illud situm sit nisi in tecto domus, ita ut idem sit ac *λογεῖον*. Quo in deorum logeo („Götterbühne") etiam Aristophanis Pacis partem (v. 180—728) actam esse verisimile est. Postquam enim Trygaeus v. 80 cantharo in altum vehi coepit, v. 178 ad Iovis domum pervenit, ante quam, quae sequuntur, aguntur. v. 234 ut Bellum effugiat, Trygaeus in occultum se abdit: *φέρ' αὐτὸν (Πόλεμον) ἀποδρῶ*, quae ad verba scholiasta dicit: *νοεῖν δεῖ τὸν Τρυγαῖον ἀποβεβηκότα τοῦ κανθάρου ἐπὶ τῆς σκηνῆς ταῦτα λέγειν . . . ἔστι δὲ καὶ ἄντρον ἐπὶ τῆς σκηνῆς.* v. 178 e cantharo Tr. descendit ante Iovis domum; quam cum in alto fuisse necesse sit, verba *ἐπὶ τῆς σκηνῆς* significant: in domus tecto; unde v. 728 in orchestram redit, cf. schol. v. 727: *κατέλυσε τοῦ οὐρανοῦ τὴν ὑπόκρισιν. κάτεισι γὰρ ἐπὶ τὴν ὀρχήστραν κλίμαξιν· ἐχόμενος δὲ τῆς Εἰρήνης καταβαίνει ὁ πρεσβύτης ἐπὶ τὴν ὀρχήστραν.* Scholiastae igitur verba *ἐπὶ σκηνῆς* idem valent quod Pollucis *ὑπὲρ τὴν σκηνήν* [2]).

Sed alia quoque ratione dei prodeunt, scilicet per machinam, de qua Pollux IV, 128 dicit: *ἡ μηχανὴ δὲ θεοὺς δείκνυσι καὶ*

---

1) De nova imprimis quae dicitur comoedia cogitat Dörpfeldius p. 347.

2) Praepositionem *ὑπέρ* significare posse „in" (= *ἐπί*), apparet e Plut. Alex. 67: *αὐτὸν μὲν οὖν ἵπποι σχέδην ἐκόμιζον ὀκτὼ μετὰ τῶν ἑταίρων ὑπὲρ θυμέλης ἐν ὑψηλῷ καὶ περιφανεῖ πλαισίῳ πεπηγυίας εὐωχούμενον.*

ἥρωας τοὺς ἐν ἀέρι, Βελλεροφόντας ἢ Περσεῖς, καὶ κεῖται κατὰ τὴν ἀριστερὰν πάροδον ὑπὲρ τὴν σκηνὴν τὸ ὕψος, ubi verba *ὑπὲρ τ. σκ. τὸ ὕψος* significant altiorem fuisse machinam quam domum ludicram. Ceterum machinam semper ad sinistram parodum fuisse haud ita verisimile est, qua de causa haec quoque Pollucis verba ad certam quandam tragoediam referenda esse videntur. Duae prodeundi rationes confusae sunt schol. Luc. (Paroem. Gr. I, 210 ad. l. 7): *θεὸς ἐκ μηχανῆς ... ἐν γὰρ ταῖς τραγῳδίαις ἐξ ἀφανοῦς θεοί τινες ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀπὸ μηχανῆς ἀνεφαίνοντο* (in tecto, i. e. theologeo et a machina).

Venimus nunc ad singulas vocis *σκηνή* significationes, quae hellenistica aetate occurrunt; ac primum quidem easdem invenimus quas in priore huius disputationis parte.

Vis „Spielhaus" invenitur in compluribus inscriptionibus et in scholiis, ubi legitur *ἔνδον τῆς σκηνῆς* sive *ἐν τῇ σκηνῇ*, quae allata a Müllero p. 14, cum aliter interpretari vix quisquam possit, praeterire licet. Sed notandum est. vocem et angustius et latius valere posse, h. e. significare domum et sine et cum proscaenio. Eandem vim invenimus in inscriptione Delia a. 279 (BCH XIV [1890] p. 401): *εἰς τὸ [λογε]ῖον τῆς σκηνῆς*, ubi *λογεῖον* pars domus dicitur. Phylarch. ap. Athen. p. 614 e f: *φιλογέλως δὲ ἦν καὶ Δημήτριος ὁ Πολιορκητικός, ὅς γε καὶ τὴν Λυσιμάχου αὐλὴν κωμικῆς σκηνῆς οὐδὲν διαφέρειν ἔλεγεν· ἐξιέναι γὰρ ἀπ' αὐτῆς πάντας δισυλλάβους· τόν τε Βῖθυν χλευάζων καὶ τὸν Πάριν, μεγίστους ὄντας παρὰ τῷ Λυσιμάχῳ, καί τινας ἑτέρους τῶν φίλων· παρὰ δ' αὑτοῦ Πευκέστας καὶ Μενελάους, ἔτι δὲ Ὀξυθέμιδας. ταῦτα δ' ἀκούων ὁ Λυσίμαχος· ἐγὼ τοίνυν, ἔφη, πόρνην ἐκ τραγικῆς σκηνῆς οὐχ ἑώρακα ἐξιοῦσαν, τὴν αὐλητρίδα Λάμιαν λέγων.* Cur Demetrius Lysimachi aulam comparet cum scaena comica, significatur verbis *ἐξιέναι γὰρ ἀπ' αὐτῆς πάντας δισυλλάβους;* cf. Bergk Gr. Litt. IV, 141 n. 57. Sicut in comoedia personae, quibus bisyllaba nomina sunt, plurimae e scaena (ludicra domo) exeunt, i. e. in scaenam prodeunt, sic etiam e Lysimachi domo; qua comparatione significatur servos consuetudinem habere cum Lysimacho atque multum apud eum valere. Demetri domum similem esse scaenae tragicae ipse Demetrius contenderat propter Menelaos similesque homines intrantes, sed una in re ab illa dissimilem esse contendit Lysimachus, scilicet quod meretricem in tragoedia nunquam e domo exeuntem vides. Eandem fere narrationem praebet Plutarchus Dem. 25, quem e Phylarcho hausisse verisimile est. Proll. de com. IX a p. XX, 28 Dübn.: *ἐν ἐαρινῷ καιρῷ πολυτελέσι δαπάναις κατεσκευάζετο ἡ σκηνή;* ibid. 41: *τοιαύτη μὲν ἡ τῆς σκηνῆς ἐργασία.* Schol. Aesch. Choeph. 973: *ἀνοίγεται ἡ σκηνὴ καὶ ἐπὶ ἐκκυκλήματος ὁρᾶται τὰ σώματα*, ubi vocem *σκηνή*

domum intellegendam esse puto, sicut nos quoque dicimus „das Haus öffnen“ pro „die Thür öffnen“. Hic dixerit quispiam, si ante proscaenium fabulae actae essent, pro σκηνή exspectandum esse προσκήνιον. At dicendum est προσκήνιον (quae pars est domus) artis esse vocabulum, quod usurpatur, si ipsa pars significanda est; quod hoc loco non interest. Schol. Eur. Hipp. 178: ἐκκομίσασα δὲ αὐτὴν πρὸ τῆς σκηνῆς. Schol. Ar. Ach. 410: φαίνεται γὰρ ἐπὶ τῆς σκηνῆς μετέωρος. Scholiasta verba ἀναβάδην ποιεῖς male intellexisse videtur [1]): in alto carmina componis, fortasse perductus verbo καταβαίνειν v. 409, ita ut interpretatus sit: φαίνεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς μετέωρος: in tecto (e superiore domus parte) apparet. Müller p. 19 ἐπὶ τῆς σκηνῆς intellegit „auf der Bühne“. Sed quomodo quisquam in pulpito (h. e. eo loco, ubi e Mülleri sententia fabulae aguntur) apparere possit μετέωρος, non intellego. Fortasse huc pertinent schol. Soph. Ai. ante v. 1: πάρεστιν Ὀδυσσεὺς ἐπὶ τὴν σκηνὴν ἀγωνιῶν καὶ πολυπραγμονῶν μή τι ἀπὸ ἐχθροῦ πάθῃ; quo tamen loco σκηνή etiam Aiacis tentorium significare potest. Proll. de com. VII, 2 p. XVII Dübn.: καὶ ὅτε μὲν πρὸς τοὺς ὑποκριτὰς διελέγετο (scil. ὁ χορός), πρὸς τὴν σκηνὴν ἀφεώρα; IX a p. XX, 57: τούτων οὖν προσώπων τὸ ὅλον ἄθροισμα, ὃ καὶ χορὸς ἐκαλεῖτο, εἰσελθὸν εἰς τὴν ὀρχήστραν ... πρὸς τοὺς ὑποκριτὰς τὸν λόγον ποιούμενον, τὸ πρόσωπον βλέπον εἶχε πρὸς τὴν σκηνήν; ibid. 11: εἰσελθὼν οὖν ὁ χορὸς εἰς τὴν ὀρχήστραν μέτροις τισὶ διελέγετο τοῖς ὑποκριταῖς καὶ πρὸς τὴν σκηνὴν ἑώρα τῆς κωμῳδίας, ubi mirum in modum dicitur σκηνὴ τῆς κωμῳδίας.

Vim „Vorderwand“ invenimus Poll. IV, 124: τριῶν δὲ τῶν κατὰ τὴν σκηνὴν θυρῶν ἡ μέση μὲν κτλ. Eandem vim inesse in verbis ὑπὸ σκηνῆς sive σκηνήν („hinter den Coulissen“) supra p. 14 demonstravimus, quae verba his invenimus locis. Arg. Aesch. Agam.: ἰδίως δὲ Αἰσχύλος τὸν Ἀγαμέμνονα ὑπὸ (sic certe legendum est pro ἐπί, cf. p. 7 n. 1) σκηνῆς ἀναιρεῖσθαι ποιεῖ, τὸν δὲ Κασάνδρας σιωπήσας θάνατον νεκρὸν αὐτὴν ὑπέδειξεν. Schol. Aesch. Eum. 1: ἡ προφῆτις ... πάντα μηνύει τοῖς θεαταῖς, οὐχ ὡς διηγουμένη τὰ ὑπὸ τὴν σκηνήν, τοῦτο γὰρ νεωτερικὸν Εὐριπίδειον. Schol. Ar. Nub. 294: μηχανή ἐστιν, ὃ καλεῖται βροντεῖον, ὑπὸ τὴν σκηνήν. Ran. 257: δεῖ νοεῖν ὡς οἱ βάτραχοι ὑπὸ σκηνήν εἰσιν, ἀλλ᾽ οὐκ ἐν τῷ φανερῷ. Poll. IV, 130: ὑπὸ τῇ σκηνῇ ὄπισθεν ἀσκοὶ ψήφων ἔμπλεοι διωγκωμένοι φέρονται κατὰ χαλκωμάτων.

Vis ornationis statuenda esse mihi videtur in Deliis anni a. Chr. n. 274 inscriptionibus (B C H XVIII [1894] p. 163), ubi legitur

---

1) Recte alterum scholiastam interpretari: τὸ δὲ ἀναβάδην ἀντὶ τοῦ ἄνω τοὺς πόδας ἔχειν elucet e verbis, quae sequuntur v. 411: οὐκ ἐτὸς χωλοὺς ποιεῖς.

numerus pluralis *σκηναί*, veluti *Ἐπικλύτῃ τῷ ἐγλαβόντι τὰς σκηνὰς τὰς παλαιὰς .... καὶ ἐπισκευάσαι καὶ τὰς ἐπάνω σκηνὰς καινὰς ποιῆσαι δύο.* Singulae ornationis partes intellegendae esse videntur, quae renovatae sunt, et quidem *αἱ ἐπάνω σκηναί* eae ornationis partes, quae superioris domus fronti exornandae erant.

Vis spectaculi invenitur: schol. Eur. Hipp. 672: *μετάγεται πάλιν ἡ σκηνὴ ἐπὶ θάτερον μέρος, τουτέστιν ἐπὶ τὴν τῆς Φαίδρας ἀγωνίαν.* Schol. Soph. El. ante v. 1: *ἅπαντα δὲ ἡμῖν φιλοτέχνως ἐν βραχεῖ δεδήλωκεν ὁ ποιητής· τὸν τόπον τῆς σκηνῆς κτλ.*, i. e. locum ubi ea, quae in scaena aguntur, geri sive gesta esse fingit poeta, cf. Hephaest. in schol. Ar. Plut. 253, 41: *χρώμεθα τῇ κορωνίδι ἐν τοῖς δράμασιν ... ἢ ὅταν μετάβασις ἀπὸ τόπου εἰς τόπον γίνεσθαι δοκῇ τῆς σκηνῆς.* Andron. de com. X p. XXII Dübn.: *χρῆται δὲ προτάσει καὶ ἐπιτάσει καὶ ἀναστροφῇ ὁ Τερέντιος καὶ εἰς πέντε σκηνὰς διαιρεῖ τὸ δρᾶμα.* Quasi in quinque spectacula fabulas dividit Terentius.

Vim „Ort der Handlung“ saepe invenimus et in fabularum argumentis, cf. Müller p. 23, et in scholiis, veluti schol. Soph. Ai. 813: *μετακινεῖται ἡ σκηνὴ τοῦ χοροῦ ἐξελθόντος;* ibid. 815: *μετάκειται ἡ σκηνὴ ἐπὶ ἐρήμου τινὸς χωρίου.* Ar. Ran. 181: *ἐνταῦθα δὲ τοῦ πλοίου ὀφθέντος ἠλλοιῶσθαι χρὴ τὴν σκηνὴν καὶ εἶναι κατὰ τὴν Ἀχερουσίην λίμνην τὸν τόπον*, ubi *σκηνή* et *τόπος* idem fere declarant; ibid. 274: *μεταβέβληται ἡ σκηνὴ καὶ γέγονε ὑπόγειος.*

Iam venimus ad eos locos, ubi *σκηνή* certe significat „Spielplatz“, ubi tamen num significet pulpitum quaerendum est.

Ad hellenisticum theatrum nil valet Polyb. XXX 13, 2 sq. (ap. Athen. XIV p. 615 b c d): *μεταπεμψάμενος γὰρ τοὺς ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἐπιφανεστάτους τεχνίτας καὶ σκηνὴν κατασκευάσας μεγίστην ἐν τῷ κίρκῳ πρώτους εἰσῆγεν αὐλητὰς ἅμα πάντας .... τούτους οὖν στήσας ἐπὶ τὸ προσκήνιον μετὰ τοῦ χοροῦ αὐλεῖν ἐκέλευσεν ἅμα πάντας .... ἅμα δὲ τούτοις ἐπικτυποῦντες οἱ χοροὶ καὶ συνεπισείοντες*[1]) *τὴν σκηνὴν ἐπεφέροντο τοῖς ἐναντίοις καὶ πάλιν ἀνεχώρουν ἐκ μεταβολῆς ... ἔτι δὲ τούτων ἐκ παρατάξεως ἀγωνιζομένων ὀρχησταὶ δύο εἰσήγοντο μετὰ συμφωνίας εἰς τὴν ὀρχήστραν καὶ πύκται τέσσαρες ἀνέβησαν ἐπὶ τὴν σκηνὴν μετὰ σαλπιγκτῶν καὶ βυκανιστῶν.* Recte Müller hunc locum interpretatus est, nisi quod in verbis *σκηνὴν κατασκευάσας μεγίστην* vocem *σκηνήν* significare putat ludicram domum cum pulpito coniunctam. Cum infra *σκηνή* necessario significet pulpitum (*ἀνέ-*

---

1) *συνεπισείοντες* pro *συνεπεισιόντες* recte coniecisse mihi videtur Hermannus, qui scripsit: *συνεπισείοντες τὴν σκευήν.* Sed *σκηνήν* stare posse puto cum Müllero, ita ut *συνεπισείοντες τὴν σκηνήν* scribendum sit: una cum tibicinibus chori quatiebant pulpitum.

βησαν ἐπὶ τὴν σκηνήν), etiam hoc loco pulpitum intellegendum esse puto, cum praesertim non histriones in scaenam prodierint, sed chori, pugiles, tibicines, alii musici, quibus ludicra domo opus non fuit, qui extra circum vestes induere potuerunt, cumque domus in circo fuerit molesta. Etiam προσκήνιον significare pulpitum mihi verisimile esse videtur[1]), quamquam cur altero utatur nomine Polybius, non intellegimus nisi verba eum mutare voluisse putamus. An potest significare priorem pulpiti partem?

Hoc igitur loco σκηνή re vera significat pulpitum. Sed monendum est enarrare Polybium, quomodo Romae L. Anicius Genthio rege Illyriorum devicto ludos ediderit a. a. Chr. n. 167. Unum igitur ex hoc loco concludendum est, scilicet Latino sermone iam altero a. Chr. n. saeculo scaenam significasse pulpitum, h. e. locum, ubi ludi aguntur, et quidem editum.

Pulpitum significatur etiam XXIX, 7, 2: τῆς τύχης ... ἀναβιβαζούσης ἐπὶ τὴν σκηνὴν τὴν τῶν Ῥοδίων ἄγνοιαν: fortuna in scaenam induxit, i. e. ante omnium oculos ostendit Rhodiorum stultitiam (cf. XI, 5, 8: ἐπὶ τὴν ἐξώστραν). Ne hoc quidem e loco, quoniam de rebus scaenicis Romanis Polybius cogitat, de hellenistico theatro quicquam concludi potest.

Vocem σκηνή significare eum locum, qui non solum histrionum, sed etiam chori est, apparet ex his locis, e quibus num editus locus fuerit cognosci non potest. Schol. Aesch. Eum. 33: παρ' ὀλίγον ἔρημος ἡ σκηνὴ γίγνεται· οὔτε γὰρ ὁ χορός πω πάρεστιν, ἥ τε ἱέρεια εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναόν. Soph. Ai. 330: ἐπειδὴ δὲ ἄτοπον τὸν χορὸν ἀπολιπεῖν τὴν σκηνήν, ἀναβοᾷ ἔνδοθεν ὁ Αἴας, ἵνα μείνῃ ἐπὶ χώρας ὁ χορός. Ibid. 719: πιθανῶς οὖν ὁ ἄγγελος ἀπαγγείλας παρασκευάζει αὐτοὺς (scil. τοὺς ἀπὸ τοῦ χοροῦ) κατὰ ζήτησιν ... καλῶς δὲ καὶ τὰ τῆς σκηνῆς ἐσκεύασται. Αἴαντος γὰρ καταλιπόντος προῆλθεν ὁ ἄγγελος· εἶτα τοῦ χοροῦ τὴν σκηνὴν ἐάσαντος διὰ τὴν ζήτησιν ἔξεισιν ὁ Αἴας ἐπὶ τὴν πρᾶξιν· τῷ δὲ θεατῇ οὐδὲν ἀργὸν περιλείπεται πεποικιλμένης διαφόρως τῆς ἐν τῇ σκηνῇ προσωποποιίας. Hoc loco Müller p. 23 putat inter se opposita esse αὐτούς (chorum) et τὰ τῆς σκηνῆς: quae in pulpito (ab histrionibus) aguntur („das Spiel auf der Bühne"). Sed his verbis aliud significari apparet ex eis quae sequuntur, quibus explicetur illud τὰ τῆς σκηνῆς ita, ut praedicetur suam singulis personis partem in tempore tribui; atqui etiam chorus in illis personis enumeratur; ergo verba τὰ τῆς σκηνῆς non significant „die Vorgänge auf der Schauspielerbühne", sed „die Vorgänge auf dem Spielplatz"; item res se

1) Cf. frgm. inc. 148 (ap. Suid. s. v. προσκήνιον): ἡ δὲ τύχη παρελκομένη τὴν πρόφασιν καθάπερ ἐπὶ προσκήνιον παρεγύμνωσε τὰς ἀληθεῖς ἐπινοίας, ubi προσκήνιον pulpitum intellegendum esse cum Müllero p. 41 sq. puto.

habet in verbis πεποικιλμένης διαφόρως τῆς ἐν τῇ σκηνῇ προσωποποιίας. Verbis καλῶς δὲ καὶ ea, quae sequuntur, sane quasi opponuntur eis, quae antecedunt, et quidem sic: probabili causa (πιθανῶς) poeta chorum e scaena exeuntem fecit; optime etiam, quae in scaena aguntur, instituit. Schol. Eur. Alc. 897: δύναται γὰρ ὁ χορὸς ἐξίστασθαι τῆς σκηνῆς, ὡς καὶ ἐν Αἴαντι μαστιγοφόρῳ. Ar. Nub. 344: δῆλον οὖν, ὅτι ὁπόσα ἐν τοῖς ἄνω λέλεκται χορικὰ οὐκ ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὄντος τοῦ χοροῦ εἴρηται, ἀλλ' ἔξω ἑστῶτος καὶ κρυπτομένου ἡ φωνὴ μόνη τοῖς ἔνδον ἐξηκούετο· οὐ γὰρ ἠδύναντο ἐντὸς εἶναι τῆς σκηνῆς αἱ μὴ καταπτᾶσαι μηδέπω. Av. 296: εἴσοδος δὲ λέγεται, ἡ ὁ χορὸς εἴσεισιν εἰς τὴν σκηνήν. Lys. 539: εἰσάγει αὐτὰς ὀρχουμένας ἐν τῇ σκηνῇ.

Locus, ubi fabulae aguntur („Spielplatz"), sive non editus, sive editus est, significatur his quoque locis. Poll. IV, 123: ἐπὶ δὲ τῆς σκηνῆς καὶ ἀγυιεὺς ἔκειτο βωμὸς πρὸ τῶν θυρῶν; cf. p. 28. Proll. de com. I, 44 p. XIII Dübn.: μετὰ τὸ τοὺς ὑποκριτὰς τοῦ πρώτου μέρους πληρωθέντος ἀπὸ τῆς σκηνῆς ἀποχωρῆσαι. Arg. II Eur. Or.: τὸ δρᾶμα τῶν ἐπὶ σκηνῆς εὐδοκιμούντων. Schol. Aesch. Eum. 1: φαίνεται ἐπὶ σκηνῆς τὸ μαντεῖον. Soph. Ai. 14: ἔστι μέντοι ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἡ Ἀθηνᾶ. Oed. Col. 1590: ὃν ἐν ἀρχῇ εἶπεν χαλκόπουν ὁδόν, τοῦτον νῦν ὑποτίθεται ἐκτὸς τῆς σκηνῆς καὶ οὐκέτι ἐν ὄψει τοῦ θεάτρου. Eur. Hipp. 172: ἐπὶ γὰρ τῆς σκηνῆς δείκνυται τὰ ἔνδον πραττόμενα (cf. schol. B ad Hom. Σ 477: ὥσπερ ἐπὶ σκηνῆς ἐκκυκλήσας καὶ δείξας ἡμῖν ἐν φανερῷ τὸ ἐργαστήριον); ibid. 569: ἐν τῇ σκηνῇ σιωπῆς γενομένης. Troad. 1129: ὅπως τὸ ἐπεισόδιον ἐπαγάγοι τοῦτο τήν τε ἀσπίδα ἐπὶ τῆς σκηνῆς παρεισενέγκῃ καὶ τὸν Ἀστυάνακτα. Or. 223: ἀστείως ταῦτα πεποίηται τοῖς λόγοις καὶ τοῖς ἤθεσι καὶ τῇ κατὰ τὴν σκηνὴν διαθέσει. Ar. Lys. 1218—20: φορτικὸν μέν ἐστιν εἰσελθεῖν εἰς τὴν σκηνὴν μετὰ λαμπάδος. Plut. 298: οὕτω γὰρ πεποίηκε τὸν τοῦ Κύκλωπος ὑποκριτὴν εἰς τὴν σκηνὴν εἰσαγόμενον. Nub. 889: ὑπόκεινται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐν πλεκτοῖς οἰκίσκοις. Thesm. 101: μονῳδεῖ ὁ Ἀγάθων ὡς πρὸς χορόν, οὐχ ὡς ἐπὶ σκηνῆς, ἀλλ' ὡς ποιήματα συντιθείς.

Num vocis vis sit „Spielplatz", dubitari potest his locis. Poll. IV, 132: τὰ δὲ ἀναπιέσματα τὸ μέν ἐστιν ἐν τῇ σκηνῇ, ὡς ποταμὸν ἀνελθεῖν ἤ τι τοιοῦτον πρόσωπον, τὸ δὲ περὶ τοὺς ἀναβαθμούς, ἀφ' ὧν ἀνέβαινον Ἐριννύες. Quasi opercula sunt ἀναπιέσματα, quibus patefactis homines e profundo in altum ascendere possunt, quorum alterum dicit Pollux fuisse ἐν τῇ σκηνῇ. Quae verba significant aut „auf dem Spielplatz", aut „auf" vel potius „in dem Spielhause". Si significant „auf dem Spielplatz", hoc loco sane cogitandum est de pulpito („auf der Bühne"), quia „auf dem Spielplatz" non tam certum aliquem locum significat quam in universum valet, in Pollucis autem loco necessario certa atque definita

theatri pars significatur. Sed quoniam reliquis Pollucis locis σκηνή non dicitur in pulpito, hoc quoque loco non de pulpito, sed de domo cogitandum esse puto, ita ut ἀναπίεσμα sit in domo, h. e. in tecto eius et histriones ex ipsa domo in tectum ascendere possint. Vita Aesch. p. 379 K.: τοὺς πρὸ ἑαυτοῦ ὑπερῆρε κατὰ . . . τὴν διάθεσιν τῆς σκηνῆς; ibid. p. 380 K.: τὴν σκηνὴν ἐκόσμησεν. His locis σκηνή significat aut „Spielplatz" aut „Spielhaus". Cum Aeschylus rem scaenicam perfectiorem reddiderit imprimis tabernaculo in extrema orchestra collocato, vis „Spielplatz" optime ad sensum quadrat: perfectiorem reddidit sive exornavit locum, ubi fabulae agebantur. Sed potest etiam cogitari de domo ludicra (tabernaculo), scilicet si auctorem nescivisse putamus ab Aeschylo primum exstructum esse tabernaculum. Pulpitum hoc loco σκηνή intellegi vix potest, nam quomodo Aeschylus in pulpito instituendo pristinae aetatis poetas superare potuerit nescio. Vita Aesch. (ἐκ τῆς μουσικῆς ἱστορίας) p. 381 K.: καὶ ἔστι τὰ ἀπὸ τῆς σκηνῆς καὶ τῆς ὀρχήστρας θεῖα πάντα πρόσωπα, ubi verba τὰ ἀπὸ τ. σκ. καὶ τ. ὀρχ. πρόσωπα vix aliud significare possunt quam histriones et chorum atque intellegenda sunt: quae a scaena et ab orchestra sunt. Sed quid est scaena? Non possumus σκηνήν interpretari „Spielplatz" sive „Bühne", quia locus ille histrionibus cum choro communis est. Restat ut interpretemur „Spielhaus". Aeschyli temporibus chorus multo plus in fabulis valebat quam postea, etiam saltabat, ita ut optime choreutae dicantur τὰ ἀπὸ τῆς ὀρχήστρας πρόσωπα atque opponantur histrionibus, qui a domo ludicra sunt, cf. p. 26 sq. Arg. Soph. Ai.: καταλαμβάνει δὲ Ἀθηνᾶ Ὀδυσσέα ἐπὶ τῆς σκηνῆς διοπτεύοντα, τί ποτε ἄρα πράττει ὁ Αἴας. Hoc loco ἐπὶ σκηνῆς significare potest „auf dem Spielplatz". Sed fortasse certior atque definitior vis verbis inest. Paulo enim antea legimus: τὰ μὲν ἀνεῖλε (scil. Αἴας) τῶν τετραπόδων, τὰ δὲ δήσας ἀπάγει ἐπὶ τὴν σκηνήν. Cf. ipsius fabulae v. 6 sq.: ὅπως ἴδῃς εἴτ' ἔνδον εἴτ' οὐκ ἔνδον. Itaque fortasse ἐπὶ τῆς σκηνῆς interpretari possumus: ad (Aiacis) tentorium [1], cf. schol. Soph. Ai. ante v. 1, v. p. 31, quamquam sane in scholiis ἐπὶ σκηνῆς significare solet „auf dem Spielplatz". Simmias, Anthol. Pal. VII, 21:

τὸν σὲ χοροῖς μέλψαντα Σοφοκλέα, παῖδα Σοφίλλου,
τὸν τραγικῆς Μούσης ἀστέρα Κεκρόπιον,
πολλάκις ὃν θυμέλῃσι καὶ ἐν σκηνῇσι τεθηλὰς
βλαισὸς Ἀχαρνίτης κισσὸς ἔρεψε κόμην
τύμβος ἔχει κτλ.

1) Cf. Plut. Brut. 45, v. p. 22.

Hoc de loco dicit Christius (Sitzungsb. d. bayr. Akad. d. Wiss. 1894 p. 28): „Der Verfasser dieses Epigramms (Simmias Rhodius, qui ineunte saeculo a. Chr. n. tertio florebat) hatte schon so wenig mehr eine Vorstellung von dem Zusammenspiel von Chor und Schauspielern in dem alten Drama, dass er nun selbst auch bei Sophocles *σκηνή* und *θυμέλη*, Platz der Schauspieler und Platz des Chores, vollständig von einander schied.“ Fortasse recte Christius, ita ut diversa loca significentur verbis *θυμέλη* et *σκηνή*, scil. scaena edita fuisse putanda sit. Id idem valet atque quod Horatius art. poet. v. 279 accepit ab Aeschylo inventum esse pulpitum. At fortasse haud ita acriter *θυμέλη* et *σκηνή* inter se oppositae sunt; sed Simmias, ut e tragoediae personis expressis verbis nominat chorum, sic praeter *σκηνήν* (Spielplatz) nominat *θυμέλην* (=orchestram), ut quae proprie in choro dicatur. Sed in incerto hunc locum relinquam atque iudicium retineam.

Restat, ut dicam de verbis *σκηνικοὶ ἀγῶνες* et *θυμελικοὶ ἀγῶνες*, quae inde ab altera quarti a. Chr. n. saeculi parte occurrunt. Thymelica certamina sunt imprimis *ῥαψῳδῶν, κιθαρῳδῶν, αὐλῳδῶν, κιθαριστῶν, αὐλητῶν*, scaenica tragicorum et comicorum poetarum. Quod verba *σκηνικοὶ* et *θυμελικοὶ ἀγῶνες* pro dictione *μουσικοὶ ἀγῶνες* utrique generi communi non prius quam altera quarti saeculi parte inveniuntur, quamquam utrumque certaminum genus prioribus iam temporibus in usu erat, hoc inde recte explicat Freius (De certaminibus thymelicis. Diss. Basel 1900, p. 13), quod quarto demum saeculo theatra extra Atticam aedificari coepta sunt et Athenis ante theatrum a Lycurgo confectum in odeo a Pericle aedificato thymelica quae postea vocabantur certamina agebantur. Recte etiam hoc dicit Freius certamina et thymelica et scaenica non a genere, sed a loco denominata esse. Sed hoc ad explicandum quod Bethium secutus sumit in pulpito fabulas actas esse inde a Lycurgi temporibus, suo iure vituperat Flickinger p. 37 n. 1. Sic res se habet. Si re vera in pulpito, cui nomen erat *σκηνή*, fabulae agebantur (scilicet ita, ut et chorus et histriones in illo suum haberent locum), optime inter se apponuntur scaenica cert. et thymelica, i. e. quae in scaena (pulpito) et quae in thymela (orchestra) agebantur. Si non in pulpito, sed ante proscaenium agebantur fabulae, quaeritur qua ratione explicentur illa nomina.

Quoniam vidimus, quod ad hellenisticum theatrum attinet, argumentis non posse confirmari vocem *σκηνή* significare pulpitum (h. e. editum ubi fabulae aguntur locum), Freii explicationem nominis *σκηνικός* probare non possumus. De vocis *θυμέλη* origine et vi dissentiunt inter se Bethius et Dörpfeldius [1]). Quam in rem

1) Hermes XXXVI (1901) p. 597 sqq. XXXVII (1902) p. 249 sqq.

inquirere hoc loco longum est. Etiamsi rhapsodorum, citharodorum, aliorum certamina vocabantur thymelica non propterea, quod, ut Dörpfeldi verbis utar, „die Thymele in der Orchestra den Mittelpunkt der thymelischen Aufführungen gebildet hat", sed propterea, quod in thymela, h. e. in orchestra agebantur, tamen minime necessario alterius generis certamina vocabantur scaenica propterea, quod in scaena agebantur. Sed domum ludicram (h. e. *σκηνήν*) scaenicorum spectaculorum propriam fuisse supra vidimus (cf. Poll.: *σκηνὴ ὑποκριτῶν ἴδιον*); ut Reischi verbis utar: „die Skene ist das Wahrzeichen der dramatischen Spiele." Itaque ab illa optime dicuntur *σκηνικοὶ ἀγῶνες*, sicut ipsos histriones ab illa nominatos esse infra videbimus. Vitruvius sane dicit artifices dictos esse thymelicos, quia in orchestra, scaenicos, quia in scaena (pulpito) prodibant; atque sic eum nomina interpretari consentaneum est, quia tum temporis in pulpito, cui nomen erat *σκηνή*, fabulae agebantur. Neque tamen ad hellenisticum theatrum Vitruvi verba referenda sunt.

C. De scaena antiquissima.

Venimus nunc ad ea tempora, quibus antiquum theatrum Graecorum in usu erat, scilicet cuius reliquiae non servatae sunt, ita ut e solis eis, quae ex ipsis fabulis discimus, et eis quae a scriptoribus tradita sunt, de theatri forma et agendi ratione aliquid concludere liceat.

Vocem *σκηνή* theatri partem significantem primum invenimus apud Aristophanem, Pac. 731: *ὡς εἰώθασι μάλιστα περὶ τὰς σκηνὰς πλεῖστοι κλέπται κυπτάζειν καὶ κακοποιεῖν.*

De militaribus sive ullius generis tentoriis hoc loco cogitari non potest, cum in tota fabula illorum mentio non fiat. Agricolarum chorus ministris instrumenta sua dedit timore commotus ne fures illis neglegenter depositis potiantur, dum ipse parabasi, quae vocatur, theatrum alloquatur. *σκηνή* igitur significat domum ludicram (tabernaculum), circum quam fures suas res egisse ex Aristophane discimus. Pluralis numerus ita intellegendus est, ut Aristophanes chorum in universum dicentem faciat: ubicumque fabulae eduntur (in omnibus theatris) fures circum scaenas agunt.

Henioch. fr. 5 v. 6 sq. K.:

τὸ χωρίον μὲν γὰρ τόδ' ἐστὶ πᾶν κύκλῳ
'Ολυμπία, τηνδὶ δὲ τὴν σκηνὴν ἐκεῖ
σκηνὴν ὁρᾶν θεωρικὴν νομίζετε.

Duas res in conspectu esse significatur: orchestram (*τὸ χωρίον τόδε πᾶν κύκλῳ*) et domum ludicram (*τηνδὶ τὴν σκηνήν*). Eandem

vocis vim invenimus Xen. Cyrup. VII, 54: τοῦ δὲ πύργου ὥσπερ τραγικῆς σκηνῆς τῶν ξύλων πάχος ἐχόντων. Reischius p. 284 σκηνῆς τραγικῆς interpretatur: ludicrae domus, qualis, cum tragoedia agitur, exstruitur, cuius mali praecipua sint crassitudine et firmitate, quoniam in tragoediis superior domus pars necessaria sit. Neque tamen intererat Xenophontis turrium, quarum pondus satis parvum esset, malos crassiores significare. Qua de causa recte Flickinger p. 42 interpretari videtur: mali turrium eadem fere crassitudine erant, qua ludicrae domus, ita ut τραγικῆς additum sit ad nomen σκηνῆς explicandum — solum nomen σκηνή significat tentorium militare —, ita tamen, ut τραγικῆς pro generali θεατρικῆς dictum sit; cf. inscr. Del. a. a. Chr. n. 282 (B C H XVIII [1894] p. 162): τῆς σκηνῆς τῆς ἐν τῷ θεάτρῳ. Müller p. 26 turris pondus ad calculos vocat atque minimum illud fuisse statuit; quam ob rem verba τραγικὴ σκηνή significare vult notam illam scaenam superiorem, quam dicit „Oberbühne", quae vocetur etiam μηχανή; ξύλα non esse quattuor malos, sed „die Bretter des Beschlages". Equidem non intellego, quid Müller dicat „Oberbühne", quid „Bretter des Beschlages", sed mea sententia μηχανή nihil esse potest nisi machina illa, qua dei utuntur, atque „Oberbühne" nihil nisi domus ludicrae tectum (θεολογεῖον). Mihi quidem verisimillimum videtur ξύλα turris, quorum crassitudo in comparationem vocatur, ad id tabulatum referenda esse, quo tota turris nititur, h. e. ad quattuor malos. Qui certe haud ita tenues fuerunt, cum in turri viginti milites armati collocati fuerint, ita ut crassitudo illorum bene cum domus ludicrae malorum comparari mihi videatur. Plat. legg. VII, p. 817 c: μὴ δὴ δόξητε ἡμᾶς ῥᾳδίως γε οὕτως ὑμᾶς ποτε παρ' ἡμῖν ἐάσειν σκηνάς τε πήξαντας κατ' ἀγορὰν καὶ καλλιφώνους ὑποκριτὰς εἰσαγαγομένους. Hoc loco Müller p. 13 σκηνήν intellegit tabernaculum coniunctum cum pulpito. Contra dicit Flickinger p. 40 verborum compositionem σκηνὴν πηγνύναι hoc loco non aliud significare posse quam ceteris locis; atqui ubicumque inveniatur illa, agi de tentorio erigendo; ergo etiam loco Platonico tabernacula intellegenda esse. Hoc quidem argumentum nihil valet. Quodsi σκηνή hoc loco necessario significaret tabernaculum cum pulpito coniunctum, sane bene a Platone dictum esset σκηνὴν πηγνύναι. Theophrasti verba servantur apud Harpocrationem s. v. παρασκήνια· Δημοσθένης ἐν τῷ κατὰ Μειδίου· ἔοικε παρασκήνια καλεῖσθαι, ὡς καὶ Θεόφραστος ἐν εἰκοστῷ Νόμων ὑποσημαίνει, ὁ παρὰ τὴν σκηνὴν ἀποδεδειγμένος τόπος ταῖς εἰς τὸν ἀγῶνα παρασκευαῖς. Intellegenda sunt παρασκήνια aedificia illa, quae ab utraque domus parte proiecta sunt. Haec igitur Midias obstruxit sive ianuas, quae ex eis per parodos in orchestram ferebant. Sic Didymus apud Harpocrationem interpretatur: ὁ δὲ Δίδυμος τας ἑκατέρωθεν τῆς ὀρχήστρας εἰσόδους οὕτω φησὶ καλεῖσθαι.

Theophrastus σκηνήν intellexit aut „Spielplatz" aut „Spielhaus". Praeferenda videtur vis „Spielhaus", quia sic et simplex et compositum significatur aedificium. Ab Harpocrationis verbis pendere videntur hi loci: Et. Magn. p. 653, 7: παρασκήνια αἱ εἰς τὴν σκηνὴν ἄγουσαι εἴσοδοι. Cf. Bekk. Anecd. I p. 292, 12; Phot. s. v. παρασκήνια; Ulpian. ad Dem. Mid. 17: τὰ παρασκήνια φράττων· τουτέστιν ἀποφράττων τὰς ἐπὶ τῆς σκηνῆς εἰσόδους, ἵνα ὁ χορὸς ἀναγκάζηται περιιέναι διὰ τῆς ἔξωθεν εἰσόδου καὶ οὕτω βραδύνοντος ἐκείνου συμβαίνῃ καταγελᾶσθαι Δημοσθένην. Quorum locorum auctores Didymi verba male interpretatos esse atque orchestram intellexisse pulpitum (σκηνήν) verisimile est; quod sane fieri poterat, quoniam nomen ὀρχήστρα compluribus locis Romani theatri pulpitum significare constat, cf. Müllerum p. 81 sq. [Plat.] Clitoph. p. 407 a: ἐγὼ γάρ, ὦ Σώκρατες, σοὶ συγγιγνόμενος πολλάκις ἐξεπληττόμην ἀκούων, καί μοι ἐδόκεις παρὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους κάλλιστα λέγειν, ὁπότε ἐπιτιμῶν τοῖς ἀνθρώποις, ὥσπερ ἐπὶ μηχανῆς τραγικῆς θεός ὑμνεῖς λέγων· ποῖ φέρεσθε, ὤνθρωποι κτλ. Wieseler (Ersch-Gruber, Encyclopädie LXXXIII p. 209 n. 38) et Müller p. 27 in nonnullis codicibus σκηνῆς pro μηχανῆς exstare afferunt. Si lectio ἐπὶ μηχανῆς τραγικῆς recta est, de alia re cogitari non potest nisi deorum illa machina, ita ut Socrates cum deo qui dicitur ex machina comparetur. Sed Flickinger p. 43 verisimillimum reddit legendum esse ἐπὶ σκηνῆς τραγικῆς, quod sumit ex his locis, qui omnes pendent ex illo Clitophontis loco: Tim. Lex. Plat. p. 259 R. s. v. τραγικὴ σκηνή· πῆγμα μετέωρον, ἐφ' οὗ ἐν θεῶν σκευῇ τινες παριόντες ἔλεγον; cf. Phot., Suid. s. v., Et. Magn. p. 763, 27; Arrian. Epict. Dissert. III, 22, 26 p. 267 Sch.: δεῖ οὖν αὐτὸν δύνασθαι ἀνατεινάμενον, ἂν οὕτω τύχῃ, καὶ ἐπὶ σκηνὴν τραγικὴν ἀνερχόμενον λέγειν τὸ τοῦ Σωκράτους· Ποῖ φέρεσθε; Iulian. Or. I p. 4 a: οὐδ' ὥσπερ ἔκ τινος τραγικῆς σκηνῆς [1]) φησι χρῆναι προσαγορεύειν τοῖς ἐντυγχάνουσι σπεύδειν μὲν πρὸς τὴν ἀρετήν, ἀποφεύγειν δὲ τὴν πονηρίαν. Quorum locorum auctores cum omnes [1]) habeant σκηνὴ τραγική, in Clitophontis loco recte legi ἐπὶ σκηνῆς τραγικῆς verisimile est. Fortasse auctores illi σκηνὴν τραγικήν intellexerunt machinam; facillime enim fieri poterat, ut Clitophontis locus male intellegeretur. Cum nesciret, quid sibi vellet σκηνὴ τραγική, aliquis (ante Timaeum) de illo ex machina deo cogitans, quoniam cum deo Socrates comparatur, ad σκηνῆς in margine adscripsit μηχανῆς, quod sane optime ad sensum quadrat, quam ob rem in ipsum textum invasit. In eundem errorem posteriores scriptores, qui e Clitophontis loco hauserunt, incidisse

1) In editione ab Hertleinio facta legitur μηχανῆς. Wieseler l. c. et Müller l. c. legunt σκηνῆς.

non est mirum. Fortasse ipsi marginale illud legerunt atque interpretationem intellexerunt. Revera machinam nominatam esse *σκηνήν* non credo; nam ceteri loci, quos affert Müller (secutus Wieselerum l. c.), ut demonstret *σκηνήν* idem esse posse quod *μηχανήν*, nullius sunt momenti: Poll. VII, 189: *τοὺς δὲ μηχανοποιοὺς καὶ σκηνοποιοὺς ἡ παλαιὰ κωμῳδία ὠνόμαζεν.* Quibus e verbis minime sequitur, ut poetae comici machinam nominaverint scaenam; sed *σκηνοποιοί* simul erant *μηχανοποιοί*; illi quasi genus, hi species sunt; atque speciei nomen generis tribui potest. [Plut.] Prov. 116 (Paroem. Gr. I, 338): *κράδης ῥαγείσης· κράδη νῦν οὐχ ὁ σύκινος κλάδος, ἀλλ' ἡ ἀγκυρίς, ἀφ' ἧς οἱ ὑποκριταὶ ἐν ταῖς τραγικαῖς σκηναῖς* (cod. Bodl. *μηχαναῖς*) *ἐξαρτῶνται θεοῦ μιμούμενοι ἐπιφάνειαν ζωστῆρσι καὶ ταινίαις κατειλημμένοι.* Etiam hoc sicut in Clitophontis loco, si *μηχαναῖς* recte traditum est, deorum machina intellegenda est; cf. Hesych. s. v. *κράδη· συκῆ· κλάδος· καὶ ἀγκυρίς, ἐξ ἧς ἀνήπτοντο οἱ ἐν ταῖς τραγικαῖς μηχαναῖς ἐπιφερόμενοι.* Sed quomodo lectio *σκηναῖς* orta sit, non facile est intellectu; sane facilius pro *σκηναῖς* in textum irrepere poterat *μηχαναῖς*, per eundem errorem atque in Clitophontis loco. Iam quaeritur, quaenam sit illa *σκηνὴ τραγική;* nonne eadem, quae in Xenophontis loco (v. p. 38), scilicet ludicra domus? Quae significatio optime quadrat ad Clitophontis locum: *ὥσπερ ἐπὶ σκηνῆς τραγικῆς θεός:* quasi deus, qui in domus tecto (*ἀπὸ θεολογείου*) prodit; hoc loco *τραγικῆς* adiectivum paulo plus valet quam in Xenophonteo, nam in ipsis tragoediis di in scaenam prodire solent; atque supra domum eos prodisse tradit Pollux IV, 130, v. p. 29; cf. Paroem. Gr. I, 210: *ἀπὸ μηχανῆς θεὸς ἐπιφανεὶς .... ἐν γὰρ ταῖς τραγῳδίαις θεοὶ ἐξ ἀφανοῦς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐφαίνοντο.* Schol. Luc., v. p. 30, ubi e verborum compositione: *ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀπὸ μηχανῆς* apparet machinam non idem esse quod scaenam. Fortasse etiam eis locis, qui pendent e Clitophonte, *τραγικὴ σκηνή* intellegenda est domus ludicra. Neque tamen fieri potest, ut sic interpretemur [Plut.] Prov. 116 (v. supra); nam vix dici potest: histriones in theologeo suspenduntur ex unco. Hoc igitur loco *σκηνή* interpretandum esse videtur spectaculum, ita ut verba *ἐν ταῖς τραγικαῖς σκηναῖς* significent: in tragoediis agendis sive in tragoediis atque respondeant verbis *ἐν ταῖς τραγῳδίαις*, quae exstant in altero Paroemiorum loco atque scholio Lucianeo modo allatis. Hanc vocis *σκηνή* vim etiam in Clitophontis loco inesse dicit Flickinger p. 43. Quam interpretationem necessariam non esse supra vidimus, neque tamen optime ad sensum quadrare negari potest; atque bene comparatur Aristotelis locus: *ἐπὶ τῶν σκηνῶν καὶ τῶν ἀγώνων* (v. p. 41). Itaque utro modo in Clitophontis loco verba *ἐπὶ σκηνῆς τραγικῆς* interpretanda sint, in dubio relinquamus.

Spectaculi vis mihi item atque Flickingero (The Decenn. Public. VI p. 18) certe inesse videtur Aristot. Poet. XIII, 6 p. 1453 a: *διὸ καὶ οἱ Εὐριπίδῃ ἐγκαλοῦντες τοῦτ' αὐτὸ ἁμαρτάνουσιν, ὅτι τοῦτο δρᾷ ἐν ταῖς τραγῳδίαις καὶ πολλαὶ αὐτοῦ εἰς δυστυχίαν τελευτῶσιν. τοῦτο γάρ ἐστιν ὥσπερ εἴρηται ὀρθόν. σημεῖον δὲ μέγιστον· ἐπὶ γὰρ τῶν σκηνῶν καὶ τῶν ἀγώνων τραγικώταται αἱ τοιαῦται φαίνονται, ἂν κατορθωθῶσιν, καὶ ὁ Εὐριπίδης εἰ καὶ τὰ ἄλλα μὴ εὖ οἰκονομεῖ, ἀλλὰ τραγικώτατός γε τῶν ποιητῶν φαίνεται.* Euripides, quod multas tragoedias ad exitum infelicem perducit, a nonnullis nullo iure vituperatur; nam optime illud facere poetam (cf. §§ 3 sq.) vel inde elucet, quod eae tragoediae, quae infelicem habent exitum, sunt *τραγικώταται,* i. e. theatri animos maxime movent: *ἐπὶ τῶν σκηνῶν καὶ τῶν ἀγώνων.* Verba *ἐπὶ τῶν ἀγώνων* nihil significare possunt nisi: in commissionibus, cum commissiones habentur. Quibus verbis quod coniunctum est *ἐπὶ τῶν σκηνῶν* vix aliter interpretari possumus quam: in spectaculis, cum fabulae aguntur, ita ut *ἐπὶ τ. σκ. κ. τ. ἀγώνων* significet: in scaenicis certaminibus. Haec interpretatio optime ad sensum quadrat. Quod ratione Aristoteles habet cognitum, id exemplo confirmat quod e vitae usu sumit; qui usus est spectaculum ipsum. Reischius p. 286 interpretatur „auf dem Spielplatz", quo idem efficitur ac Flickingeri interpretatione; sed si recte interpretaretur Reischius, praepositionis *ἐπί* vis primum quidem localis, deinde temporalis esset; quae mutatio in artissima illa verborum coniunctione dura est; neque simile exemplum inveni [1]).

Venimus nunc ad eos locos, quibus locus significatur, ubi fabulae aguntur. Aristot. Poet. XVII, 1 p. 1455 a: *δεῖ δὲ τοὺς μύθους συνιστάναι καὶ τῇ λέξει συναπεργάζεσθαι ὅτι μάλιστα πρὸ ὀμμάτων τιθέμενον· οὕτω γὰρ ἂν ἐνεργέστατα ὁ ὁρῶν ὥσπερ παρ' αὐτοῖς γιγνόμενος τοῖς πραττομένοις εὑρίσκοι τὸ πρέπον καὶ ἥκιστα ἂν λανθάνοι [το] τὰ ὑπεναντία· σημεῖον δὲ τούτου ὃ ἐπετιμᾶτο Καρκίνῳ· ὁ γὰρ Ἀμφιάραος ἐξ ἱεροῦ ἀνῄει, ὃ μὴ ὁρῶντα τὸν θεατὴν* (sic codex) *ἐλάνθανεν, ἐπὶ δὲ τῆς σκηνῆς ἐξέπεσεν δυσχερανάντων τοῦτο τῶν θεατῶν.* Cum Vahlenio *ὁ*, quod in codice exstat ante *ὁρῶν*, retinendum est, atque intellegendus articulus generalis; nam etiam quod antecedit enuntiatum generaliter dictum est. Verborum ordinem, quamquam haud ita saepe invenimus, exemplis probavit Vahlenius. Deinde illud enuntiatum exemplo explicatur. Sententiarum conexus hic est: Ante oculos suos actionem proponens poeta fabulam componere debet atque congruentem reddere cum sermone (*λέξει*), ne quae loquuntur histriones verba abhorreant ab ipsa actione. Nam sic, cum cernat atque videat, quod componit,

1) Brevissime dictum est etiam Thuc. II 93, 4 (v. p. 23), ubi sane mutatur vis praepositionis, sed manet localis.

quasi ipsis eis, quae fieri fingit, intersit, apta inveniet, evitabit pugnantia. Quam enuntiationem de poeta dictam esse apparet. Iam sequitur exemplum: Carcinus poeta tragicus vituperatus est, quod Amphiaraum e templo exeuntem fecit: quod non cernens theatrum fugit; sic secundum codicis lectionem verba sunt intellegenda, neque tamen sensum praebent; quonam enim modo fieri potuit, ut illud non cerneret theatrum, quod fabulam non prius quam acta est cognovit? Vahlenius scripsit: *ὃ μὴ ὁρῶντ' ἂν τὸν θεατὴν ἐλάνθανεν*, quae sane lenissima est coniectura, sed quae ad sententiarum conexum non quadrat; nam hic sensus efficitur: Quod nisi spectasset, non animadvertisset theatrum, sed in scaena, ubi omnia ipsis oculis proponuntur, et vidit et aegre tulit. Sed poetam, si actionem sibi proponat, pugnantia evitare (*ὁρῶν — ἥκιστα ἂν λανθάνοι*) exemplo comprobare vult Aristoteles. Atqui sequitur exemplum, quo demonstratur aliquem pugnantia fugisse (*μὴ ὁρῶντα — ἐλάνθανεν*) — nam in illis *ὁ Ἀ. ἐξ ἱεροῦ ἀνῄει* pugnantia posita fuisse intellegendum est. Apparet igitur exemplum de poeta, non de theatro esse intellegendum atque mendum inesse in verbo *θεατήν*. Hoc Gomperzius intellexit, qui optime coniecit: *ὃ μὴ ὁρῶντ' α⟨ὐ⟩τὸν [θεατὴν] ἐλάνθανεν*, ubi *αὐτὸν* significat *τὸν ποιητήν*. Fugerunt poetam pugnantia, quamdiu non oculis cernebat, h. e. cum componebat et excolebat fabulam, *ἐπὶ δὲ τῆς σκηνῆς*: cum primum vidit, h. e. cum acta est fabula — iam exspectatur: animadvertit pugnantia; pro quibus Aristoteles id affert, quod vito a poeta commisso effectum est: aegre theatro errorem ferente cecidit. Sic sententia constanter ad finem perducta est leni coniectura: *ὃ μὴ ὁρῶντ' αὐτὸν ἐλάνθανεν*. Ad *αὐτόν* explicandum *τὸν θεατήν* in margine aliquis adscripsit, quae falsa interpretatio facile oriri potuit e verbis quae sequuntur *δυσχερανάντων τῶν θεατῶν*. Illud marginale, quasi altera sit lectio, in textu collocabatur pro *αὐτόν*, ita ut ex *ὁρῶντ' αὐτόν* fieret *ὁρῶντα τὸν θεατήν*. Quae fuerint pugnantia in Carcini fabula, certe statuere non possumus; sed actionem pugnasse cum sermone concludere fortasse licet e verbis: *καὶ τῇ λέξει συναπεργάζεσθαι*. Intelleximus igitur verba *ἐπὶ δὲ τῆς σκηνῆς* opposita esse illis *μὴ ὁρῶντ'*. Atqui non vidit poeta, cum componebat fabulam, vidit, cum fabula acta est. Neque tamen sequitur, ut *σκηνή* hoc loco significet spectaculum; sed valent verba *ἐπὶ σκηνῆς* „auf dem Spielplatz", sicut nos quoque dicimus „auf der Bühne" pro „bei der Aufführung". Verbum *ἐξέπεσε* Flickinger de fabula praedicari putat, malim intellegere de poeta, de quo, si sensum spectas, etiam quae antecedunt praedicentur: *ὃ μὴ ὁρῶντ' αὐτὸν ἐλάνθανεν*. Scaenam fuisse pulpitum hoc e loco concludi non potest.

Ibid. XXIV, 8 p. 1460 a: *δεῖ μὲν οὖν ἐν ταῖς τραγῳδίαις ποιεῖν τὸ θαυμαστόν, μᾶλλον δ' ἐνδέχεται ἐν τῇ ἐποποιίᾳ τὸ*

ἄλογον, δι' ὃ συμβαίνει μάλιστα τὸ θαυμαστόν, διὰ το μὴ ὁρᾶν εἰς τὸν πράττοντα· ἐπεὶ τὰ περὶ τὴν Ἕκτορος δίωξιν ἐπὶ σκηνῆς ὄντα γελοῖα ἂν φανείη, οἱ μὲν ἑστῶτες καὶ οὐ διώκοντες, ὁ δ' ἀνανεύων, ἐν δὲ τοῖς ἔπεσιν λανθάνει. In Hom. Il. libro XXII narratur, quomodo Achilles Hectorem persequatur: ut ipse sibi paret gloriam, exercitum a persequendo retinet, v. 205 sq.:

λαοῖσιν δ' ἀνένευε καρήατι δῖος Ἀχιλλεύς
οὐδ' ἔα ἱέμεναι ἐπὶ Ἕκτορι πικρὰ βέλεμνα.

Quibus versibus quae exponuntur, si in scaenam inducantur, ridenda futura esse dicit Aristoteles, cum in carmine epico ridiculum non animadvertatur, quia personae qui agunt non ante ipsos oculos versentur. Verba *ἐπὶ σκηνῆς* igitur opposita sunt verbis *ἐν τοῖς ἔπεσιν* atque significant: in loco sive edito sive non edito, ubi fabulae aguntur, et quidem, ubi et histriones et chorus versantur. Quodsi *σκηνή* significaret locum (pulpitum) histrionum proprium, hic esset sensus: Ridicula res est, si chorus (*οἱ μέν*) in orchestra stat neque persequitur hostem, Achilles e pulpito illum retinet. Quae res quin ridenda sit, non est dubium. At, qui est sententiarum conexus, causa ridiculi non theatri natura, sed ipsa res est: theatrum oculis videt Graecorum exercitum eiusque ducem et Hectorem; iam quod unus Achilles totum exercitum retinet a persequendo, ridiculum est [1]). Praeterea, cum verba *τὰ περὶ τὴν Ἕκτορος δίωξιν ἐπὶ σκηνῆς ὄντα* pluribus verbis explicentur, quae sunt *οἱ μὲν ἑστῶτες καὶ οὐ διώκοντες, ὁ δ' ἀνανεύων*, et chorum (*οἱ μέν*) et Achillem (*ὁ δέ*) versari *ἐπὶ σκηνῆς* intellegendum puto.

Ibid. XXIV, 4 p. 1459 b: *ἔχει δὲ πρὸς τὸ ἐπεκτείνεσθαι τὸ μέγεθος πολύ τι ἡ ἐποποιία ἴδιον διὰ τὸ ἐν μὲν τῇ τραγῳδίᾳ μὴ ἐνδέχεσθαι ἅμα πραττόμενα πολλὰ μέρη μιμεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ τῶν ὑποκριτῶν μέρος μόνον.* Epicus poeta complures res, quae simul geruntur, versibus celebrare, scaenicus unam tantum in scaenam inducere potest et quidem *τὸ ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ τῶν ὑποκριτῶν μέρος*. Flickinger exponit Aristotelem, cum de tragoedia dicat, semper in animo habere chorum ut necessariam in tragoedia partem atque ipsum chorum, quippe qui semper in scaena sit, efficere, ut una tantum res agi possit. Qua de causa hoc loco vocem *ὑποκριταί* non modo histriones, sed etiam chorum significare. Quae interpretatio recipi non potest, cum illius vocis *ὑποκριταί* significationis idonea desint exempla. Quae enim Flickinger affert, nullius sunt momenti: Plat. Symp. 194 b, ubi *προαγών* significatur, in quo Agatho dicitur ascendisse *ἐπὶ τὸν*

---

1) Megaclidi peripatetico haec res etiam in epico carmine ridicula esse videbatur, cf. schol. Venet. A p. 595 a 42 Bekker: *Μεγακλείδης πλάσμα εἶναί φησι τοῦτο τὸ μονομάχιον· πῶς γὰρ τοσαύτας μυριάδας νεύματι Ἀχιλλεὺς ἀπέστρεψεν;*

ὀκρίβαντα μετὰ τῶν ὑποκριτῶν. Quomodo προαγών ille habitus sit cum nesciamus, pro certo affirmare minime licet ὑποκριτάς esse histriones et chorum [1]. Neque plus valet Triclini ad Aesch. Agam. scholium (v. Jahrb. f. klass. Phil. Suppl. VII [1875] p. 432), quod medii aevi est: πεντεκαίδεκα εἰσὶν οἱ τοῦ τραγικοῦ χοροῦ ὑποκριταί. Immo hoc modo locus interpretandus esse mihi videtur. Scaenicus poeta in uno loco (σκηνή) se continere debet, ubi τὰ πραττόμενα aguntur. Atqui chorus, qui ipse quoque in loco illo versatur, non πράττει; ergo de solis histrionibus Aristoteles necessario cogitavit, atque hoc ipsum apparet e verbis καὶ τῶν ὑποκριτῶν additis, ita ut verba τὸ ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ τῶν ὑποκριτῶν μέρος significent: id quod in scaena („auf dem Spielplatz") fit et quidem ab histrionibus.

Demosth. XIX, 337: ἐμοὶ δὲ δοκεῖτ' ἀτοπώτατον ἁπάντων ἂν ποιῆσαι, εἰ, ὅτε μὲν τὰ Θυέστου καὶ τῶν ἐπὶ Τροίᾳ κακὰ ἠγωνίζετο, ἐξεβάλλετ' αὐτὸν καὶ ἐξεσυρίττετ' ἐκ τῶν θεάτρων καὶ μόνον οὐ κατελεύεθ' οὕτως, ὥστε τελευτῶντα τοῦ τριταγωνιστεῖν ἀποστῆσαι, ἐπειδὴ δ' οὐκ ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀλλ' ἐν τοῖς κοινοῖς καὶ μεγίστοις τῆς πόλεως πράγμασι μυρί' εἴργασται κακά, τηνικαῦθ' ὡς καλὸν φθεγγομένῳ προσέχοιτε. Histrio Aeschines est artis ludicrae imperitissimus, qui saepe exsibilabatur. Nunc autem non in scaena („auf dem Spielplatz"), h. e. ut histrio, sed in summis negotiis publicis, h. e. ut auctor consilii publici plurima mala commisit.

Restant loci nonnulli, ubi exstant verba οἱ sive τὰ ἀπὸ (τῆς) σκηνῆς, atque quaeritur, utrum „Spielplatz" an „Spielhaus" intellegendum sit. [Aristot.] Problem. XLVIII p. 922 b: ταῦτα δὲ ἄμφω χορῷ μὲν ἀνάρμοστα, τοῖς δὲ ἀπὸ σκηνῆς οἰκειότερα· ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἡρώων μιμηταί. Aristot. Poet. XII, 2 p. 1452 b: κόμμος δὲ θρῆνος κοινὸς χοροῦ καὶ ⟨τῶν⟩ ἀπὸ σκηνῆς. Verba χορός et οἱ ἀπὸ σκηνῆς (histriones) acriter inter se opponuntur. Supra σκηνήν („Spielplatz") eum esse locum vidimus, ubi et chorus et histriones versantur. Qui si his quoque locis significaretur, οἱ ἀπὸ σκηνῆς minime contrarii essent χορῷ. Itaque alia statuenda est vis, scilicet primaria „Spielhaus". Iusto iure histriones vocari: qui a domo ludicra sunt, elucet ex eis, quae de Pollucis verbis σκηνὴ ὑποκριτῶν ἴδιον disseruimus p. 27. Sic acriter inter se opponuntur duae in tragoedia partes. Verba οἱ ἀπὸ σκηνῆς legimus etiam Dem. XVIII, 180: (βούλει) σὲ δὲ μηδ' ἥρω τὸν τυχόντα (θῶ), ἀλλὰ τούτων τινὰ τῶν ἀπὸ τῆς σκηνῆς, Κρεσφόντην ἢ Κρέοντα ἢ ὃν ἐν Κολλυτῷ ποτε Οἰνόμαον κακῶς ὑποκρινόμενος ἐπέτριψας.

---

1) Cf. schol. Aeschin. III 67 p. 326 Schultz: εἰσίασι δὲ δίχα προσώπων οἱ ὑποκριταὶ γυμνοί. Hoc quoque loco de proagone agitur atque sane mirum est ipsis eis locis, ubi de proagone verba fiunt, vocem ὑποκριταί significare histriones et chorum, cum reliquis significet solos histriones.

[Aristot.] Problem. XV p. 918b: τὸ δὲ αὐτὸ αἴτιον καὶ διότι τὰ μὲν ἀπὸ τῆς σκηνῆς οὐκ ἀντίστροφα, τὰ δὲ τοῦ χοροῦ ἀντίστροφα· ὁ μὲν γὰρ ὑποκριτὴς καὶ μιμητής· ὁ δὲ χορὸς ἧττον μιμεῖται. Ibid. XXX p. 920a: διὰ τί οὐδὲ ὑποδωριστὶ οὐδὲ ὑποφρυγιστὶ οὐκ ἔστιν ἐν τραγῳδίᾳ χορικόν; ... ἀλλ' ἀπὸ σκηνῆς, μιμητικὴ γάρ. Opposita sunt chori carminibus histrionum cantica, quae nominantur τὰ ἀπὸ τῆς σκηνῆς. His locis si σκηνήν interpretamur „Spielplatz", de pulpito cogitandum est, et quoniam in scaena et histriones et chorus versantur, sumendum est chorum in pulpito versari solitum ad cantica canenda in orchestram descendisse, ita ut duo sint eius loca. Sed sane satis audacter hoc sumitur, quod ne uno quidem loco traditum est. Itaque σκηνή item atque in οἱ ἀπὸ σκηνῆς intellegenda esse mihi videtur domus ludicra, ita ut interpretemur: cantica quae a domo canuntur (ante quam histriones versantur). Sic et histriones ipsi et cantica eorum nominantur a domo ludicra histrionum propria. Histrionum cantica significantur etiam Aristot. Poet. XII, 1, p. 1452b: κοινὰ μὲν ἁπάντων ταῦτα, ἴδια δὲ τὰ ἀπὸ τῆς σκηνῆς καὶ κόμμοι. Cf. Suid. s. v. μονῳδεῖν· τὸ θρηνεῖν· ἐπιεικῶς γὰρ πᾶσαι αἱ ἀπὸ σκηνῆς ᾠδαὶ ἐν τῇ τραγῳδίᾳ θρῆνοί εἰσιν. Phot. s. v. μονῳδία eadem fere praebet 1).

In antiquo igitur theatro Graeco item atque in hellenistico num locus, ubi fabulae agebantur, editus fuerit, ex ipsa voce σκηνή non apparet. Sed si editum eum fuisse, h. e. in pulpito fabulas actas esse argumentis comprobari potest, pulpitum nominatum esse σκηνήν consentaneum est. Neque tamen vis „Bühne" alia est atque „Spielplatz"; nam σκηνή est locus, ubi fabulae aguntur, sive editus sive non editus.

---

1) Haec, quod ad rem pertinet, falsa sunt; nam etiam alterni cantus ab histrionibus canuntur, cf. Eur. Phoen. 1539 sqq. 1710 sqq. Andr. 501 sqq. Herc. 1184 sqq. Iph. Taur. 827 sqq. Ac ne hoc quidem recte tradit Suidas omnia histrionum cantica esse threnos; cf. Ion. 82 sqq. Iph. Taur. 827 sqq. Cf. Detscheff, De tragoediarum Graecarum confirmatione scaenica ac dramatica. Diss. Gott. 1904 p. 11.

Index locorum, quos tractavi.

Vita.

Natus sum Otto Scherling Gothae Kalendis Februariis anni p. s. LXXXIV patre Friderico, qui praematura morte mihi abreptus est, matre Emma e gente Blume. Fidei addictus sum evangelicae. Cum tres annos in ludo versatus essem, Gymnasium Ernestinum Gothanum, quod rectore A. de Bamberg adhuc floret, novem annos frequentavi. Maturitatis testimonium adeptus vere anni h. s. II Lipsiam me contuli, ut studiis philologis operam darem. Postquam ibi quattuor semestria versatus sum, vere anni IV Marpurgum migravi, ubi per totidem semestria philologiae operam dedi. Vere anni VI me contuli in patriam.

Lipsiae proseminario philologo rectore Immischio ter sex menses interfui, Marpurgi ut seminarii sodalis essem per duo semestria, benignitate factum est Birti, Kalbfleischi, Maassi directorum. Examen rigorosum superavi die XVIII mensis Iulii anni MCMVI. Usque ad diem promotionis in patria versatus sum.

Docuerunt me viri doctissimi Lipsienses: Blondeaux, Duchesne, Heinze, Immisch, Lipsius, Marx, Studniczka, Wachsmuth, Wundt; Marpurgenses: Birt, Kalbfleisch, Köppe, Maass, Natorp, Scharff, Sieveking, Wechssler. Quibus praeceptoribus omnibus gratias ago quam maximas, in primis vero Theodoro Birt, qui summa liberalitate in hoc opusculo componendo me adiuvit.

Memoriam grato semper animo colam etiam thiasi philologi Lipsiensis, quo ipso quoque ad studia philologa agitanda stimulatus sum.